

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Klára Bu-
zássyová, Ján Findra, Gejza
Horák, Ján Horecký, Ján Kača-
la, František Kočíš, Ivan Masár,
Ján Oravec, Matej Považaj,
Jozef Ružička, Anna Rýzková,
Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 19 — ČÍSLO 2

OBSAH

KOČIŠ, F.: Starostlivosť o ja- zykovú kultúru v socialistic- kých krajinách (O programe prác v oblasti kultúry poľské- ho jazyka	33
MLACEK, J.: O výstavbe jedné- ho typu súvetných prísloví	37
DVONČ, L.: Cudzie rodné mená v spisovnej slovenčine	44
JACKO, J.: Niektoré zemepisné názvy a ich deriváty	49

Rozličnosti

Písanie veľkých začiatočných písmen v názvoch niektorých organizačných jednotiek. E. Rísová	54
Ako vyslovovať názov mesta Los Angeles. S. Ondrejovič	56

Správy a posudky

Jubilejný Hviezdoslavov Kubín. K. Hegerová	57
Monografia o lekárskej termi- nológii. F. Šimon	59

Spytovali ste sa

Zriedkavé slovo <i>vľhoba</i> . G. Ho- rák	61
Glomerulus, glomerulum, glome- rula, glomerul. I. Masár	62

Napísali ste nám

O jazyku trochu inak. T. Ka- liský	63
---	----

Starostlivosť o jazykovú kultúru v socialistických krajinách

{O programe prác v oblasti kultúry poľského jazyka}

FRANTIŠEK KOČIŠ

V posledných rokoch sa v socialistických krajinách venuje jazykovej kultúre sústredená pozornosť. Je to výsledok dialektického nazierania na jazyk ako na nástroj myslenia, poznania a dorozumievania a ako na jeden z najdôležitejších faktorov celkového rozvoja každej spoločnosti. V marxistickej jazykovede sa v oblasti rozvoja národných jazykov vychádza z leninského riešenia rozvoja národov a národností, ktoré je základom rozvoja národných jazykov i jazykov národností pri plnom rešpektovaní a uplatňovaní požiadaviek proletárskeho internacionalizmu a konvergentného vývoja politického, ekonomického a kultúrno-spoločenského života socialistických spoločenstiev. Dôkazom toho sú mnohé spoločné vedecké podujatia, konferencie, sympóziá jazykovedcov zo socialistických štátov, ako aj národné vedecké podujatia v jednotlivých socialistických krajinách (porov. napr. zborník materiálov zo spoločného rokovania jazykovedcov o rozvoji jazykov a jazykovej kultúry *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*, Praha, Academia 1979; medzinárodný cieľový projekt *Národné jazyky v rozvinutej socialistickej spoločnosti*, ktorého čiastkovú realizáciu v súčasnej jazykovej situácii posúdili jazykovedci zo socialistických krajín na medzinárodnom sympóziu 19.—21. 9. 1983 v Kišineve, porov. *Slovo a slovesnost*, 45, 1984, č. 3).

V týchto súvislostiach si treba osobitne všimnúť aj dokument, ktorý bol uverejnený v časopise *Poradnik Językowy* č. 4 z roku 1983 a ktorý

vytyčuje nový program v starostlivosti o kultúru poľského jazyka. Tento dokument má názov *Program prac nad kulturą języka polskiego* [Warszawa 1982]. Vydalo ho poľské Ministerstvo kultúry a umenia v spolupráci s Ministerstvom osvetu a výchovy, Ministerstvom vedy, vysokých škôl a techniky, ako aj so Štátnym výborom pre rozhlas a televíziu, s Jazykovedným komitétom Poľskej akadémie vied, s komisiou pre jazykovú kultúru pri tomto komitéte, so Spoločnosťou kultúry jazyka vo Varšave a so Spoločnosťou milovníkov poľského jazyka v Krakove. Tento program bol vypracovaný na podnet predsedu Rady ministrov PER armádneho generála W. Jaruzelského, ktorý na zasadnutí poľského snemu 25. 1. 1982 poukázal na potrebu väčšej starostlivosti o kultúru materinského jazyka. Program prác v oblasti kultúry poľského jazyka sa dotýka nápravy poľského jazyka v školstve, v prostriedkoch masovej komunikácie a vo verejnom živote.

V tomto programe sa konštatuje, že súčasný stav poľského jazyka vzbudzuje čoraz väčšie znepokojenie. Príčiny tohto stavu sú rozličné, medzi nimi sa najčastejšie uvádza veľká intenzita spoločenských zmien, spoločenský vzostup tých vrstiev spoločnosti, ktoré nemajú pevnú rodinnú jazykovú kultúru, vzrast administratívy, zmeny v národných obyčajoch, rozvoj vedy a pod. To všetko vyvoláva neudržateľný prílev a tlak nových pojmov a termínov, spôsobuje rozkolísanosť jazykovej normy, módnou orientáciu na slang najmä medzi mládežou a ochudobňovanie až primitivizovanie hovorenej reči. Všetky doterajšie spôsoby jazykovej výchovy sa ukazujú ako nevystačujúce najmä z hľadiska ochrany jazyka pred vulgarizáciou, primitivizmom a administratívnym žargónom. Program na zlepšenie situácie v používaní poľského jazyka sa dotýka školy, vedy, združení priateľov poľského jazyka, prostriedkov masovej komunikácie, kultúrnych inštitúcií a vôbec celého kultúrneho života.

V programe nápravy jazykovej kultúry sa ďalej hovorí, že popri rodine najväčšiu úlohu v utváraní jazykového povedomia a jazykových návykov u mládeže má škola. Preto sa v programe právom zdôrazňuje potreba nových osnov vyučovania poľského jazyka, v ktorých by sa sledovalo najmä zvýšenie praktickej jazykovej správnosti, schopnosti vyjadrovať sa ústne i písomne, podľa ktorých by sa mládež naučila ovládať gramatické pravidlá a ktoré by účinnejšie poukazovali na krásu a bohatstvo materinského jazyka. V programe sa vyžaduje zabezpečiť škole dobre pripravených učiteľov poľského jazyka, vypracovať efektívnejší program výchovy a zdokonaľovania učiteľov, zaviesť osobitné kurzy poľského jazyka pre učiteľov iných predmetov, nielen polonistov. Školy majú byť lepšie vybavené jazykovými pomôckami, pri vyučovaní materinského jazyka sa má väčšími využívať denná tlač, televízia, rozhlas, film a divadlo. V tomto smere má byť väčšia

spolupráca medzi školou a kultúrnymi inštitúciami. Žiakov sa žiada intenzívnejšie zainteresovať o vyučovanie poľského jazyka a národnej literatúry organizovaním olympiád, recitačných pretekov a zavedením rétoriky do niektorých typov stredných škôl. Na vzbudenie vrúcnejšieho vzťahu mládeže k materinskému jazyku sa má vypracovať osobitný vydavateľský program. Má sa venovať väčšia pozornosť jazykovej výchove detí predškolského veku.

V dokumente sa ďalej konštatuje, že poľská jazykoveda dosiahla v oblasti jazykovej kultúry veľké úspechy zásluhou jej vynikajúcich predstaviteľov, ale výsledky jazykovedného výskumu sa dostačujúco neprenášajú do praxe. Preto sa poľská jazykoveda musí sústrediť na tieto najbližšie úlohy: 1. vypracovať vedeckú expertízu o stave súčasnej kultúry poľského jazyka, ktorá by sa mohla stať východiskom na programovanie činnosti v tejto oblasti, 2. urýchliť vypracovanie základných jazykových pomôcok (veľkého slovníka súčasnej spisovnej poľštiny, gramatiky súčasnej spisovnej poľštiny, náčrtu poľskej sociolingvistiky, slovníka hovorových výrazov a pod.), 3. zvýšiť dôležitosť vyučovacieho predmetu Otázky správnosti a kultúry jazyka na univerzitách, najmä na katedrách žurnalistiky, 4. zaviesť cyklus prednášok o kultúre poľského jazyka vo forme nepovinného predmetu pre poslucháčov západných filológií a technických smerov (najmä v oblasti správnej odbornej terminológie) a obnoviť lektoráty správnej výslovnosti, 5. rozšíriť výskum súčasného poľského jazyka, jeho gramatiky a slovnej zásoby, ako aj štylistickej a nárečovej diferenciácie jazykovej normy, 6. spopularizovať telefonickú jazykovú poradňu, ktorá sa v posledných rokoch zaviedla na všetkých univerzitách a na niektorých pedagogických školách, 7. rozšíriť pomoc Spoločnosti kultúry jazyka a Spoločnosti milovníkov poľského jazyka a Poľskej logopedickej spoločnosti a dať im väčšie publikačné a prednáškové možnosti atď.

Na utváranie súčasnej spisovnej poľštiny v čoraz väčšom stupni vplyvajú prostriedky masovej komunikácie a propagandy (tlač, rozhlas a televízia). Treba preto zvýšiť starostlivosť o jazykovú správnosť v denníkoch a časopisoch, v rozhlasových a televíznych reláciách. Treba hodnotiť ich jazykovú úroveň a výsledky tohto hodnotenia uverejňovať. V programe sa odporúča robiť súpis najčastejších chýb a previnení proti jazyku v tlači, v hovorenom jazyku v rozhlase a televízii a využiť tieto súpisy na školeniach a poradách.

Program prác nabáda venovať viac pozornosti odbornej výchove novinárov, zvýšiť nároky na hlásateľov v rozhlase a televízii, nabáda starať sa o zvyšovanie ich odbornosti a kvalifikácie, ako aj odbornosti jazykových redaktorov a korektorov, organizovať odbornú jazykovú poradenskú službu pre pracovníkov rozhlasu a televízie, osobitne v oblasti hovoreného slova. Pracovníci masových komunikačných pro-

striedkov a propagandy si majú systematicky upevňovať a prehľbovať vedomosti o materinskom jazyku, registrovať nové javy v jazyku a diskutovať o nich, ďalej popularizovať dejiny a vývoj jazyka, poukazovať na krásu poľštiny v klasickej i súčasnej poľskej literatúre a venovať väčšiu pozornosť a starostlivosť kvalite prekladov svetovej literatúry, jazykovej stránke filmov, seriálov, ako aj iných populárnych relácií.

Z hľadiska vydavateľskej politiky sa v programe žiada podporovať iniciatívu Spoločnosti milovníkov poľského jazyka, podľa ktorej v každom poľskom dome sa majú nachádzať také pomôcky z oblasti kultúry materinského jazyka, ako sú pravopisné pravidlá, pravopisný slovník, pravidlá spisovnej výslovnosti, malý slovník poľského jazyka, frazeologický slovník a etymologický slovník poľského jazyka, synonymický slovník a slovník cudzích slov, ďalej príručka s názvom *Jazykový poradca* a encyklopedická príručka o poľskom jazyku. Vydavateľstvá by mohli zabezpečiť lacné vydanie týchto príručiek a ich vysoký náklad. Treba ďalej zlepšiť podmienky vydávania časopisov venovaných jazykovej kultúre (*Poradnik językowy, Język Polski, Polonistyka, Logopedia*) a zaradiť nový časopis s masovou základňou predplatiteľov, ktorý by atraktívnym spôsobom vzbudzoval lásku k materinskému jazyku a plnil funkciu masovej jazykovej poradne. Vydavateľstvá sú povinné väčšmi sa starať o jazykový profil všetkých neperiodických publikácií.

Program prác v oblasti kultúry poľského jazyka pripomína aj povinnosť spisovateľov starať sa o rozvoj jazyka a jazykovej kultúry.

Vo verejnom živote, no najmä v administratíve sa rozmohol úradnícky žargón. V dôsledku toho treba organizovať jazykové poradenstvo pre administratívu a jazykovú poradňu zaradiť aj do systému školenia administratívnych kádrov a aktivistov politických i spoločenských organizácií. Treba zvýšiť starostlivosť o jazykovú správnosť všetkých textov, ktoré sú určené celej verejnosti. Treba utvoriť ovzdušie spoločenskej averzie voči osobám, ktoré používajú vulgárne výrazy na verejných miestach.

Realizáciu tohto programu, ako aj kontrolu nad jeho realizáciou bude mať na starosti novo konštituovaná *Národná rada kultúry*. Na zvýšenie jazykovej kultúry, ako aj na dôkladné poznanie jazykovej situácie sa majú organizovať vedecké konferencie venované otázkam kultúry poľského jazyka. Ich organizátormi majú byť všetky inštitúcie spomínané na začiatku tohto programu a dokumentu.

Z hľadiska súčasného stavu v starostlivosti o jazykovú kultúru v socialistických krajinách ide o nanajvýš pozoruhodný dokument najmä preto, že túto starostlivosť o jazykovú kultúru v plnom rozsahu povýšili v Poľsku na záväzný pracovný program a potvrdili ho najvyššie stranické a štátne orgány a že je detailne rozpracovaný na všetky

rozhodujúce vedecké a kultúrno-spoločenské inštitúcie a združenia. Program je opätovným potvrdením toho, že v socialistických krajinách je rozvoj národných jazykov a starostlivosť o ich kultúru dôležitou zložkou kultúrnej a osobitnej jazykovej politiky. V tejto súvislosti hodno-
sno spomenúť, že viaceré z postupov a metód jazykovej výchovy a pesto-
vania jazykovej kultúry uvádzané v tomto programe sa v našich pod-
mienkach už dlhšie realizujú, pravda, v inej miere a na trocha odlišnej
realizačnej báze. Program práce v oblasti jazykovej kultúry v Poľsku,
ako aj starostlivosť o jazykovú kultúru v ostatných bratských krajinách
budeme mať možnosť konfrontovať na vedeckej konferencii o jazyko-
vej politike a jazykovej kultúre, ktorú plánuje Jazykovedný ústav Lu-
dovíta Štúra SAV koncom apríla v Smoleniciach aj s účasťou jazyko-
vedcov zo socialistických štátov.

Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepková 26, Bratislava

O výstavbe jedného typu súvetných prísloví

JOZEF MLACEK

Nadväzujúc na predchádzajúci komplexný rozbor žánrovej určenosti príslovných výrokov s podradovacou súvetnou stavbou a so súvzťaž-
nými zámennými výrazmi *kto — ten, kto — Ø* (Mlacek, 1985), chceme
v tomto príspevku sledovať všetky pozoruhodnejšie konštrukčné vlast-
nosti tohto produktívneho typu prísloví a ďalších ustálených výrokov.
Hoci v tomto druhu prísloví ide na prvý pohľad o veľmi podobné, ba
až stereotypné konštrukčné typy, analýza bohatého materiálu zo Zá-
tureckého *Slovenských prísloví, porekadiel a úsloví* vedie k odlišnému
zisteniu. Tá istá analýza zároveň ukazuje, že aj pri tomto jedinom —
konštrukčnom — prístupe k sledovaným ustáleným jednotkám treba
skúmať viaceré stránky výstavby týchto parémii, predovšetkým otázku
zloženia týchto konštrukcií, ďalej samu koreláciu *kto — ten, kto — Ø*
a jej vyjadrovanie, ako aj otázku ustáleného poradia v takýchto príslo-
viach a ďalších ustálených výrokochoch. V nasledujúcich poznámkach sa
postupne dotkneme všetkých uvedených stránok výstavby týchto jed-
notiek.

Keď chceme sledovať zloženie prísloví skúmaného typu, treba sa
aspoň stručne dotknúť aj riešenia tejto otázky v paremiológii, resp.
folkloristike, pretože príslovia a ďalšie parémie nie sú iba jazykovými,

textovými, ale sú v prvom rade paremiologickými útvarmi, teda malými folklórnymi útvarmi. Pohľad na vlastnú paremiologickú štruktúru nám potom dáva možnosť dôkladnejšie vysvetliť aj povrchovú, jazykovú štruktúru týchto jednotiek.

Opisný postup staršej folkloristiky vychádzal z pozorovania jazykového zloženia prísloví, a tak sa v ňom hovorí zvyčajne o tom, že príslovia majú rozličné zloženie. Zároveň sa však vyzdvihuje, že najbežnejším typom je dvojčlenná, resp. dvojvetná štruktúra. Takýto prístup prevládal ešte pomerne nedávno v zahraničnej aj v našej domácej odbornej literatúre [porov. u nás napr. Melicherčík, 1974; tam aj charakteristika ďalších podobných výkladov]. Novšia teória sa viacej opiera o komunikatívne hodnoty prísloví, a tak môže určiť základné, elementárne typy príslovných štruktúr. Takýmto postupom prichádza G. B. Milner k záveru, že príslovie je jednotka so štvorčlennou základnou štruktúrou [1969], novšie zasa A. Dundes k opätovnému, ale zároveň prehlbenejšiemu vyzdvihovaniu dvojčlennosti štruktúry prísloví [1978]. Základnými dvoma zložkami prísloví sú podľa A. Dundesa téma a jej vysvetlenie, pričom treba dodať, že každá z týchto zložiek sa môže realizovať rozličnými jazykovými jednotkami: môže ňou byť slovo, veta i celé súvetie. Oprávnenosť takéhoto prístupu potvrdzuje najlepšie sám folklórny materiál. Iste totiž nie je náhodné, že podstatnú väčšinu všetkých prísloví a porekadiel ako centrálnych útvarov celej paremiológie tvoria súvetné výroky. Spojenie dvoch viet dovoľuje dosiahnuť spomínanú dvojčlennosť celkom explicitne a zároveň aj najzreteľnejšie vyjadriť príslušné vzťahy medzi obidvoma zložkami štruktúry prísloví, teda medzi témou a jej vysvetlením.

Uvedená všeobecná tendencia vo výstavbe prísloví zreteľne prevláda aj v sledovanom druhu prísloví a ďalších parémii. Dvojčlenné (dvojvetné) príslovia tvoria v súbore vyše 350 jednotiek skúmaného typu, ktoré sa vyskytujú u Zátureckého, takmer 90 % všetkých výrazov. Podľa svojej výstavby sú to teda bezpríznačkové výroky, a tak ich zloženie nebudeme osobitne skúmať. Pozoruhodnejšie sú pri tomto základnom type spôsoby vyjadrovania vzťahov v ustálenom výroku, o tom však budeme hovoriť až v ďalších poznámkach. Na tomto mieste ostane ešte pri otázke zloženia týchto prísloví, a to pri tých približne 10 % prípadov, ktoré majú zložitejšiu syntaktickú stavbu. Hneď možno uviesť, že túto skupinu prísloví reprezentujú trojvetné, štvorvetné a šesťvetné paremiologické výroky. V každom z nich sa vyskytujú jednak isté osobitné konštrukčné postupy, jednak isté analógie vo výstavbe, a tak sa postupne dotkneme všetkých uvedených zložitejších konštrukčných druhov prísloví sledovaného typu.

Problematika štvorvetných prísloví skúmaného druhu sa zdá najjednoduchšia, pretože väčšina sem patriacich prípadov má takú stavbu,

akoby sa jednoducho boli spojili dve príslovia spomínaného základného dvojvetného typu. Napr.: *Kto mlčí, ten svedčí; kto svedčí, pes väčší. — Kto má dcéry, má rodinu; kto má synov, má cudzinu. — Kto zomrel, toho chvália; kto sa žení, toho hania. — Kto má peniaze, má diabla; kto nemá, má dvoch. — Kto si stratil, nech si hľadá; kto si našiel, nech si nedá.*

Uvedené príklady síce potvrdzujú, že každá dvojica viet v takomto zložitejšom celku tvorí viac-menej samostatný paremiologický výraz, ale na druhej strane ukazujú aj stavebné a významové rozdiely medzi nimi. Kým v jedných zložených výrazoch prevláda obyčajný paralelizmus, v iných — a takých je väčšina — je protirečivý, antitetický významový vzťah medzi dvojicami. Z povedaného zároveň vyplýva, že tieto štvorvetné príslovné výroky teda nie sú obyčajným súčtom dvoch elementárnych prísloví, ale sú predovšetkým osobitným, a to zložitejším typom príslovia. Táto jeho osobitosť ešte viacej vynikne, ak ich porovnáme aj s ďalšími typmi štvorvetných príslovných výrazov.

V rámci sledovaného konštrukčného typu sa popri tomto druhu, v ktorom sa na základe paralelizmu alebo antitézy vlastne dvakrát uplatňuje základný typ štruktúry (*kto — ten*), vyskytuje aj ďalší variant, v ktorom sa každá z viet základného modelu bližšie určuje ďalšou vetou: *Kto hovorí, čo sa mu chce, počuje, čo nechce.* Ak v predchádzajúcom variante ide o násobenie základnej hĺbkovej štruktúry, v tomto type sa téma aj jej vysvetlenie rozkladajú do formy súvetia, a tak vzniká celkom odlišná stavba zloženého súvetia [Kočiš, 1973]. Rozdielne zastúpenej paremiologickej štruktúre tu zodpovedajú aj rozdielne jazykové konštrukcie.

Obidve skupiny uvedených štvorvetných prísloví majú popri vzájomných rozdieloch aj jednu črtu spoločnú. Je ňou symetrická organizácia celej výstavby. V jednom prípade je to, pravda, symetria dvoch relatívne samostatných elementárnych výrokov, v druhom zasa symetria vo výstavbe témy a vysvetlenia.

Túto vlastnosť uvedených jednotiek treba zdôrazniť aj preto, lebo medzi štvorvetnými prísloviami tohto konštrukčného typu existujú aj jednotky, v ktorých je zreteľná asymetria vo výstavbe príslovia. Porovnajme: *Dobre tomu, kto nič nemá; netrápi sa, kde čo schová. — Kto je do 30. roku nie zdravý, do 40. nie múdry, do 50. nie bohatý, potom už nebude.* V prvom uvedenom prípade treba hovoriť o asymetrii aj napriek tomu, že celok sa rozpadá na dve paralelne zvukovo členené časti. Na významovej rovine je tu evidentná nesúmernosť: k jednej vete z témy sa pripájajú tri vety z vysvetlenia. Druhý prípad má vlastne opačnú výstavbu. Trojčlennej tematickej zložke zodpovedá vysvetlenie v jedinej vete.

Celkom logickým javom je významová asymetria v trojvetných prísloviach sledovaného typu. Základnými konštrukčnými typmi výstavby týchto prísloví sú na jednej strane príslovia s jednou vetou v téme a dvoma vetami vo vysvetlení (schematicky 1 + 2), na druhej strane príslovia s dvoma vetami v téme a jednou vetou vo vysvetlení (schéma: 2 + 1).

V prvom uvedenom type sú takéto príslovia: *Kto je vo vreci, nazdá sa, že všetci.* — *Kto neskúsil, nevie, čo je zlé na svete.* — *Kto je rád flaky, myslí, že každý taký.* — *Kto mnoho hovorí, alebo mnoho vie, alebo je blázon.* — *Kto zomrie, všetko nechá, iba dobré a zlé so sebou vezme.*

Na okraj tohto typu treba uviesť nasledujúce dve poznámky: 1. Pri niektorých jednotkách zisťujeme protirečenie medzi zvukovou a syntakticko-sémantickou organizáciou. Zvuková symetria tu však nemôže zakryť syntaktickú, a najmä sémantickú nesúmernosť témy a vysvetlenia. 2. V rámci tohto typu možno práve z konštrukčného hľadiska vidieť dva podtypy, a to podľa toho, či je medzi dvoma vetami vysvetlenia vzťah priradenosti alebo vzťah podradenosti.

Aj v opačnom prípade (2 + 1) možno zistiť isté fakty, ktoré sme uviedli v predchádzajúcej poznámke. Porovnajme: *Kto včas ľiha, neskoro vstáva, zle sa máva.* — *Kto s bohom začína, s bohom končí, tomu idú dobre veci.* — *Kto sa chváli, že zná plávať, nech v studni probuje.* — Aj tu jednak zisťujeme prípady nezhody medzi zvukovou symetriou a konštrukčnou asymetriou, jednak nachádzame podtypy podľa vyjadrenia vzájomného vzťahu medzi obidvoma vetami v téme.

Rozbor sledovaného konštrukčného typu prísloví si žiada, aby sme sa aspoň malými poznámkami pristavili ešte pri niekoľkých pozoruhodných jednotlivostiach, ktoré dokresľujú charakteristiku celého tohto typu prísloví.

1. Sledovaný druh trojvetných prísloví sa vyznačuje vysokou mierou ustálenosti zloženia. Iba celkom výnimočne sa tu vyskytuje prípad, v ktorom sa prejavila tendencia zjednodušiť konštrukciu na jednoduché súvetie z dvoch viet. Napr. u Zátureckého je ešte doložená jednotka *Kto má mrcha ženu, netreba mu chrenu, iskrí sa mu v očiach*, kým v súčasnom jazyku je táto parémia známejšia iba v skrátenej podobe bez tretej vety.

2. V niektorých prísloviach zachytáva A. P. Záturecký také podoby, v ktorých je nefunkčná istá syntaktická alebo morfológická nepravidelnosť. Porovnajme: *Kto má zlého koňa, toho chváli, aby ho predal.* — *Kto chce chleba, pracuj, čo treba.*

V prvom prípade ide o výstavbu hlavnej vety príslovia. Vybočenie v nej nemá nijakú osobitnú funkciu (ako napr. v predchádzajúcom prísloví *Kto má mrchu ženu, netreba mu chrenu*, kde je vybočenie

späťe s rytmom), a tak v súčasných prácach možno pri zachovaní ostatných vlastností príslovia vetu upraviť tak, aby dostala náležité gramatické stvárnenie. Príslušná jednotka je v súčasnosti prijateľnejšia v takýchto podobách: *Kto má zlého koňa, ten ho chváli, aby ho predal.* — *Kto má zlého koňa, chváli ho, aby ho predal.* V druhej uvedenej jednotke je to zasa nesúladi v gramatickej osobe prvých dvoch viet. Aj v tomto prípade sa ponúka isté spresnenie, ktoré by takisto nenarušilo ostatné znaky tohto príslovia, a to alebo *Kto chceš chleba, pracuj, čo treba*, alebo *Kto chce chleba, nech pracuje, čo treba*. Obidve podoby ešte viacej podčiarkujú gnómickú významovú platnosť príslovia. Ešte tu možno dodať, že v tomto prísloví nastáva pri dnešnom jeho uplatňovaní aj posun v lexikálnom zložení; popri slovese *pracuj* sa tu — a to častejšie — vyskytuje sloveso *robiť* (resp. *rob*).

3. Keď sme v schéme 1 + 2 vydělili podtyp s podradovacím vzťahom medzi vetami vysvetlenia, ticho sa predpokladalo (a príklady to potvrdzovali), že za témou ide na prvom mieste hlavná veta celej konštrukcie, veta s odkazovacím zámenným výrazom. Tento typ je tu naozaj najčastejší. V rozoberanom materiáli sme však našli aj jednotku s obráteným poradím viet vo vysvetľovacej časti: *Kto zle robí, bár ho aj nikto nehoní, uteká.* Zdá sa, že táto inverzia nemá v danom prípade nijakú osobitnú funkciu, a tak ju netreba pokladať za záväznú. Uvedené príslovie celkom dobre a bez narušenia svojej ustálenosti a iných hodnôt obstojí aj v takejto podobe: *Kto zle robí, (ten) uteká, bár (ho-ci) ho (aj) nikto nenaháňa.*

4. Hoci žánrovej charakteristike týchto jednotiek sme venovali citovaný predchádzajúci príspevok, upozorníme tu na prípad, v ktorom sa aj vďaka konštrukčným osobitostiam mení jeho celková platnosť. Ide o takúto jednotku: *Kto sa váľa, nech sa váľa, toho páni nepochvália* (u Záturreckého *nepochvália*). V tomto prípade akoby šlo o dve vysvetlenia k jednej téme, ani jedno z nich však nemá také významové hodnoty, aké očakávame od prísloví. Je to jednotka, ktorá patrí skôr k povrávkam (porov. Mlacek, 1982).

Ako sme naznačili v úvode tohto rozboru, existujú v sledovanom type prísloví popri jednotkách s dvoma, troma a štyrmi vetami aj výrazy so šiestimi vetami. Ich existenciu napovedajú už predchádzajúce poznámky o dvojvetných a trojvetných prísloviach. Šesťvetný celok vzniká spojením troch dvojvetných alebo dvoch trojvetných prísloví. Materiál poskytuje príklady obidvoch typov. Napr.: *Kto sa napije, dobre spí; kto spí, nehreší: teda kto pije, nehreší.* — *Kto robil, zarobil, má na stole slíže; kto zaháľal, hlad omáľal, suchú labu líže.*

Každé z týchto zložitých prísloví je odlišné, a to nielen osobitnou formálnou zloženosťou, ale predovšetkým svojou vnútornou výstavbou a významom. Kým druhé by sa v podstate dalo vyjadriť základným

dvojvetným výrazom (napr. *Pracovitý má, zaháľáč nemá nič*; je to teda obyčajná antitéza), zatiaľ prvé pripomína výstavbu klasického úsudku, pričom aj obidve premisy aj vlastný úsudok sa vyjadrujú základnou podobou sledovaného typu príslovia.

Rozbor konštrukčného zloženia skúmaných prísloví ukazuje, že za východiskovou syntaktickou schémou sa skrýva pomerne pestrý register konštrukcií skúmaného druhu príslovia. Pre ich všestranné posúdenie však nie je zanedbateľné ani vyjadrenie základnej súvzťažnosti viet v súvetnej stavbe.

Celý sledovaný typ príslovia sme vydelili prítomnosťou korelácie *kto — ten*, *kto — Ø*. V ustálených výrazoch, akými sú aj príslovia, však vystupujú členy tejto korelácie v rozličných formách, pričom ich nemožno nijako tvarovo obmieňať, a tak si v nasledujúcich poznámkach všimneme aj zastúpenie jednotlivých tvarov zámen *kto* a *ten* v konkrétnom materiáli. Práve ustálenosť tohto materiálu núti, aby sme tu — na rozdiel od oblastí voľných spojení — spomínali ako osobitné korelácie *kto — ten* a *kto — Ø*. Existujú tu síce príslovia, v ktorých je prítomnosť alebo neprítomnosť zámena *ten* fakultatívna (napr. *Kto má rozum, má všetko*; *Kto má rozum, ten má všetko*), ale na druhej strane sú dosť početné aj také príslovia, v ktorých sa ustálilo zloženie iba s týmto zámenom (*Kto počtuje, ten gazduje*; forma *Kto počtuje, gazduje* by zreteľne narúšala ustálenosť príslovia), alebo naopak zloženie iba bez tohto zámena (napr. *Kto mnoho hovorí, mnoho cigáni*; *Kto priateľa miluje, svojho neľutuje*; tu by zasa prípady s explicitne vyjadreným zámenom *ten* znamenali isté narušenie ustálenosti zloženia). Ak chceme pritom vyčerpávajúco ukázať celú paletu možností tohto uplatnenia, treba ako osobitné prípady chápať aj tie konštrukcie, v ktorých je korelácia tých istých pádov zámen *kto* a *ten*, ale je v opačnom poradí.

Skúmanie tejto stránky sledovaných prísloví potvrdilo, že rozhodujúce postavenie tu majú prípady s nominatívom, teda korelácia tvarov *kto — ten*, *kto — Ø*. Takýchto prísloví je v skúmanom materiáli niečo vyše polovice. Hneď za týmito najbežnejšími typmi stoja príslovia s koreláciami tvarov *kto — tomu*, ako aj obrátený typ (*komu — ten*), ku ktorému sa zriedkavejšie pridáva súvzťažnosť *komu — Ø*. Niekoľko príkladov na tieto typy: *Kto sa nebojí roboty, tomu sú tri svety*. — *Komu slúži, nech sa túži*. — *Komu ženy mrú a včely sa roja, zbohatne*. — *Kto má žltáčku, tomu sa všetko vidí byť žltým*.

Ďalšiu menej početnú skupinu tvoria príslovia so vzťahom *kto — toho* (4. pád) a naopak (*koho — ten*): *Kto svojho otca vyvliekol pred prah, toho jeho deti vyvlečú na záhumnie*. — *Koho majú obesiť, ten sa neutopí*.

Tvar 1. pádu zámena *kto* vstupuje ešte do jednej korelácie, a to

so 7. pádom zámena *ten*. Tento prípad je celkom osihotený a aj A. P. Záturecký ho zachytáva iba v nárečovej podobe: *Kto s bohom začína, s tým bôh končí*.

Popri nominatíve súvzťažných zámen je v týchto konštrukciách „najaktívnejší“ 3. pád, ktorý tu okrem spomínaného vzťahu k 1. pádu vstupuje aj do korelácie s 2., 3. a 4. pádom zámena *ten*: *[Komu sa nelení, tomu sa zelení. — Komu pán boh nečaruje, tomu kováč neukuje. — Komu si dal, u toho si hľadá. — Komu nechce dať, toho nechce znať]*.

Zriedkavejšie sú korelácie iných pádov zámen *kto* a *ten*. V rozoberanom materiáli sme našli súvzťažnosť medzi dvoma 4. pádmí (*Koho chytia, toho držia*) a medzi dvoma 6. pádmí (*Na kom dostiha, na tom vina; Na kom vina, na tom kára*).

Tento stručný prehľad spôsobov realizácie súvzťažných výrazov v sledovaných prísloviach ukázal značnú formálnu rozmanitosť tohto vyjadrenia, ale zároveň naznačil, že korelácie, do ktorých niektoré zámeno nevstupuje v 1. páde, nie sú takým zreteľným ukazovateľom paremiologickej povahy daných výrazov, ako je to v konštrukciách s 1. pádom aspoň jedného zo zámen.

K charakteristike stavebných vlastností rozoberaných prísloví patrí aj stručná poznámka o poradí viet v týchto súvetných jednotkách. V tejto súvislosti možno konštatovať, že okrem celkom osihotených prípadov majú tieto príslovia, a to nielen so stavbou jednoduchého súvetia, ale aj trojvetné a viacvetné, ustálené poradie s vedľajšou vetou a so zámenom *kto* na začiatku. Ani pri tých zriedkavých jednotkách s obráteným poradím zámen aj viet však nemožno hovoriť o celkom ustálenom opačnom vetoslede. Porovnajme: *Ťažko toho vodiť, kto sám nechce chodiť. — Toho vždy nájdeme, koho potrebujeme*. Opačné poradie viet by nijako nenarušilo ustálenosť celých prísloví; ale naopak jednoznačnejšie by zaradilo tieto jednotky do príslušného typu prísloví. Zátureckým zachytené podoby uvedených prísloví sa totiž trochu vymykajú z ustáleného modelu týchto prísloví a vyznievajú dosť subjektívne.

Rozbor formálnych znakov sledovaného druhu prísloví ukázal, že práve veľká ustálenosť zloženia týchto prísloví, rovnako aj zreteľná ustálenosť poradia vedľajšia veta — hlavná veta, ako aj dominantné postavenie základnej podoby korelácie *kto* — *ten* (teda v 1. páde) robia rozoberané príslovia jedným z najtypickejších druhov slovenských prísloví vôbec.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

DUNDES, A.: On the Structure of the Proverb (rus. prekl.). In: *Paremiologičeskij sbornik. Poslovica. Zagadka*. Moskva, Nauka 1978, s. 13—31.

KOČIŠ, F.: Zložené súvetie v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973. 271 s.

MELICHERČIK, A.: Adolf Peter Záturský a slovenské príslovia. In: *Záturský, A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. 3. vyd. Ed. M. Kosová. Bratislava, Tatran 1974, s. 17—40.

MILNER, G. B.: Quadripartite Structures. *Proverbium*, 14, 1969, s. 365—370.

MLACEK, J.: Povrávky. In: *Studia Academica Slovaca*. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 349—362.

MLACEK, J.: Žánrová charakteristika jedného druhu prísloví. *Kultúra slova*, 19, 1985, s. 10—16.

ZÁTURSÝ, A. P.: Slovenská prísloví, porekadlá a úsloví. Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1897. 389 s.

Cudzie rodné mená v spisovnej slovenčine

LADISLAV DVONČ

V slovnej zásobe každého jazyka možno vyčleniť z hľadiska ich pôvodu dve veľké skupiny pomenovaní, a to [1] slová domáceho pôvodu, napr. *voda, zem, ľud, dobrý, pracovať*, [2] pomenovania cudzieho pôvodu, napr. *žiak, brigáda, divízia, koňak, menčester, futbal, tank, tango, samba, punč*. Slová cudzieho pôvodu sa vnútorne ďalej členia na jednotlivé skupiny, resp. podskupiny. Niektoré slová cudzieho pôvodu úplne zdomácneli, prispôbili sa štruktúre domácich slov natoľko, že ich od nich nemožno dnes ani rozoznať, napr. *žiak, múza, žurnál, cukor, notár, kríza, dráma*. Sú to úplne zdomácnené slová cudzieho pôvodu. Popri nich existujú menej zdomácnené slová cudzieho pôvodu, ktoré sa zväčša píšú podľa zásad slovenského pravopisu (podľa ich slovenskej výslovnosti), pričom sa zachovávajú niektoré znaky ich cudzieho, pôvodného spôsobu písania, napr. *diŕtong, pirát, tiger, vízum, zinok*. Tretiu skupinu predstavujú nezdomácnené slová cudzieho pôvodu, teda cudzie slová, ktoré sa často vyznačujú tým, že sú nesklonné (tzv. lexikálne citáty z cudzích jazykov); tie píšeme pôvodným cudzím pravopisom, napr. *revue, avenue, enjambement, capriccio, allegro, cum grano salis, en passant* a pod. Nezdomácnené cudzie slová sú predovšetkým vlastné mená, a to [1] osobné, t. j. rodné (priezviská) a niekedy aj rodné [krstné mená, napr. *Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller, Giovanni Boccaccio, Adam Mickiewicz*].

wicz, {2} zemepisné názvy, najmä mená vzdialenejších alebo menej známych miest, krajov, riek, vrchov a i., napr. *Göteborg, Marseille, New York, Washington, Wall Street, Helsinki, Tbilisi, Gascongne, Qadaluivir, Seina, Loira, Mont Blanc, Chile* (Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 30—34).

Na tomto mieste si všimneme používanie cudzích rodných mien v spisovnej slovenčine. Ide o mená, ktoré, ako sme uviedli, patria zväčša medzi nezdomácnené cudzie slová.

Cudzie rodné mená tak ako iné nezdomácnené slová cudzieho pôvodu píšeme pôvodným cudzím pravopisom. Pôvodnú cudziu podobu používame zvyčajne aj vtedy, keď v slovenčine existuje zodpovedajúca slovenská forma rodného mena. Napríklad francúzskemu rodnému menu *Charles*, anglickému *Charles* (píše sa rovnako ako vo francúzštine, ale sa inak vyslovuje), talianskemu *Carlo*, španielskemu *Carlos*, maďarskému *Károly*, nemeckému *Karl* atď. zodpovedá v slovenčine rodné meno *Karol*. Ak ide o mená osôb neslovenskej národnosti, používame rodné meno v pôvodnej, cudzej podobe, napr. *Charles de Gaulle, Charles Dickens, Carlo Goldoni, Carlos Prestes, Karl Grünberg, Károly Németh*. V slovenčine a aj v mnohých iných jazykoch, v ktorých existuje sústava mien osôb s rodným menom a priezviskom [dvojmenná sústava], bežne býva rodné meno pred priezviskom, napr. *Charles de Gaulle, Charles Dickens, Carlo Goldoni, Karl Grünberg, Karol Šarišský*, v maďarčine je však opačné poradie rodného mena a priezviska, napr. *Németh Károly, Ady Endre, Kádár János*. V slovenčine aj mená z maďarčiny používame s našim slovosledom rodné meno + priezvisko, teda *Károly Németh, Endre Ady, János Kádár* a pod. (pravda, v abecedných zoznamoch sa aj v slovenčine bežne uvádza na prvom mieste priezvisko a až za ním rodné meno, teda *Šarišský, Ján*, podobne aj *Dickens, Charles* atď., pričom v takomto prípade píšeme za priezviskom čiarku [porov. Bartko, 1977, s. 121].

Pravidlá slovenského pravopisu pri výklade o nezdomácnených cudzích slovách pripomínajú, že namiesto poľského *ł* možno písať obyčajné *l*, napr. *Slowacki* — *Slowacki*, namiesto srbochorvátskeho *ć* možno písať *č*, napr. *Jagič*, *Miletič* a že namiesto francúzskeho *ç* možno písať *s*, napr. *Besanson*. Nahrádzanie niektorých cudzích písmen [najmä písmen s odlišnými diakritickými znamienkami] sa uplatňuje predovšetkým v bežných jazykových prejavoch, kým v odborných jazykových prejavoch sa uplatňuje zásada používať pôvodné písmená. V bežných jazykových prejavoch býva to hlavne z typografických dôvodov, napr. tlačiareň nemá k dispozícii niektoré špeciálne cudzie písmená, používanie pôvodných písmen by komplikovalo výrobu tlačových jazykových prejavov, v ktorých prísne dodržiavanie pôvodnej pravopisnej podoby slov nie je z hľadiska ich prijímateľa nevyhnutné

{napr. pri výrobe novín alebo časopisov určených pre najširšie kruhy čitateľov} a pod. S nahrádzaním cudzích písmen domácimi písmenami sa stretávame aj pri rodných menách, napr. namiesto *ł* sa píše *l*: *Włodzimierz* — *Włodzimierz*. Namiesto francúzskeho *ç* sa v rodných menách bežne píše *c*, napr. *François* — *Francois*, teda *ç* sa nenahrádza písmenom *s*, ako sa to uvádza v Pravidlách slovenského pravopisu v prípade *Besançon* — *Besanson*. To znamená, že sa tu uplatňuje taká prax, že sa namiesto cudzieho písmena s diakritickým znamienkom používa iba písmeno bez príslušného cudzieho diakritického znamienka. V Pravidlách slovenského pravopisu sa ani nevyčerpávajú všetky prípady, v ktorých namiesto niektorých cudzích písmen používame domáce písmená. Nejde pritom vždy iba o jednoduché nahrádzanie cudzích písmen s odlišnými diakritickými znamienkami písmenami bez týchto diakritických znamienok, napr. *Ślowacki* — *Slowacki*, ale aj inými písmenami na zachytenie pôvodnej výslovnosti, napr. *Jędrychowski* — *Jendrychowski* (spojenie *en* nahrádza písmeno *e*), *Ibañez* — *Ibañez* (píše sa tu *ñ* pred *e*, aj keď to odporuje bežnému spôsobu písania v spisovnej slovenčine, aby sa výslovne naznačila výslovnosť *s* touto hláskou, lebo inak písané *Ibanez* bez diakritického znamienka by sa mohlo vyslovovať *s n*, nie *ñ*), *Ceaușescu* — *Ceaușescu* atď. (Dvonč, 1975, s. 41—47). S takýmto prepisovaním treba počítať v bežných jazykových prejavoch aj pri ďalších rodných menách i priezviskách cudzieho pôvodu, ktoré sa u nás používajú alebo použijú.

V niektorých osobitných prípadoch nepoužívame v spisovnej slovenčine cudzie rodné meno, ale namiesto neho slovenský ekvivalent takéhoto mena.

Na prvom mieste môžeme spomenúť mená niektorých veľmi známych politických osobností (Dvonč, 1983, s. 7). Napríklad v mene *Vladimír Iljič Lenin* bežne používame slovenskú podobu rodného mena *Vladimír* s dlhým *i*, nie podobu *Vladimir*, ktorá sa používa v ruštine (pravda, v prepise z *ezbuky* do latinky). Ďalším podobným prípadom, ktorý je však evidentnejší, je meno zakladateľa komunizmu. V mene *Karl Marx* ide o spojenie nemeckej podoby rodného mena, ktorému v slovenčine zodpovedá podoba *Karol*, s priezviskom. V slovenčine už dávnejšie je zaužívané a bežne sa aj používa v tomto prípade slovenská podoba rodného mena, teda *Karol*. Meno *Karol Marx* je všeobecne zaužívané a iba táto podoba sa dokonca uvádza aj v Encyklopédii Slovenska [3. zv., Bratislava 1979, s. 506; v diele tohto charakteru a v iných prácach podobného druhu by nebolo od veci uviesť aj pôvodnú podobu *Karl Marx* v zátvorkách za podobou *Karol Marx*. V nemčine sa používa rodné meno *Friedrich*, napr. *Friedrich Schiller*, *Friedrich Engels*. Pôvodnú podobu mena *Friedrich Schiller* používame aj v spisovnej slovenčine, na čo ukazuje aj výslovné uvádzanie mena

Friedrich Schiller ako príkladu pri výklade o nezdomácnených cudzích slovách v spisovnej slovenčine, ktorý je v Pravidlách slovenského pravopisu a ktorý sme už spomínali. V mene *Fridrich Engels* však namiesto pôvodnej podoby *Friedrich* používame slovenskú podobu rodného mena *Fridrich* (prevzatú z nemčiny a istým spôsobom zmenenú, poslovenčenú). Meno *Fridrich Engels* sa priraduje k menám *Vladimír Iljič Lenin* a *Karol Marx*.

Domáce podoby rodných mien používame aj v menách iných všeobecne známych osobností z dejín ľudstva, akými sú niektorí náboženský reformátori, objavitelia nových krajín a krajov a podobne. Napr. namiesto českého mena *Jan Hus* (s českým rodným menom *Jan*) používame u nás podobu *Ján Hus*, na čo ukazuje napríklad spojenie *Majster Ján Hus*, ktoré sa spomína v Pravidlách slovenského pravopisu pri výklade o písaní veľkých písmen na znak úcty v niektorých archaických tituloch (s. 36). Meno známeho moreplavca, objaviteľa Ameriky, sa používa v podobe *Krištof Kolumbus* s našou podobou rodného mena *Krištof*. L. Zúbek v románe *Zlato a slovo* spomína podobu *Cristóbal Colón* (Kolumbus bol janovského pôvodu, hoci sa vyskytujú aj iné názory o jeho pôvode). Pravda, pri mene *Krištof Kolumbus* ide nielen o používanie domácej podoby rodného mena, ale aj o používanie poslovenčenej podoby priezviska (pričom ide o poslovenčenie pôvodnej latinskej podoby *Columbus*). Z mien niektorých iných osobností z minulosti, v ktorých používame domácu podobu rodného mena, možno tu spomenúť meno *Jana z Arcu*. Vlastne celá pôvodná podoba mena sa v tomto prípade prekladá z francúzštiny: *Jeanne d' Arc* — *Jana z Arcu* (ponecháva sa iba podoba miestneho názvu podľa jeho písania vo francúzštine).

Domáce podoby rodných mien sa používajú vždy vtedy, keď ide o mená cudzích pravníkov alebo vysokých cirkevných predstaviteľov. V týchto prípadoch sa bežne používajú iba rodné mená v spojení s prívlastkami, ktorými sa vyjadruje poradie, isté vlastnosti osoby a podobne, napr. *Karol V.*, *Karol Piaty*, *Jožef Druhý*, *Peter Veľký*, *Mária Terézia*, *Eudovít XIV.*, *Eudovít Štrnásty* (panovníci, napr. králi, cisári, kniežatá a pod.), *Gregor I.*, *Lev XIII.*, *Ján XXIII.*, *Ján Pavol II.* a pod. (pápeži, najvyšší predstavitelia katolíckej cirkvi, podobne aj mená najvyšších predstaviteľov niektorých iných cirkví). Nielen rodné mená majú slovenskú podobu (pokiaľ takáto podoba, odlišná od cudzej podoby, existuje), ale slovenské bývajú aj prívlastky, teda *Karol Piaty*, *Eudovít I. Pobožný*, *Eudovít IX. Svätý*, *Peter Veľký*, *Mária Katolícka*, *Viliam Dobývateľ*, *Ján Bezzemok*, *Richard Levie srdce* atď.

Najnovšie sa stretávame s odchýlkami od zaužívaného stavu, a to pri mene dresného španielskeho kráľa a mene luxemburského veľkovovodu. V našich hromadných oznamovacích prostriedkoch sa bežne

používa meno *Juan Carlos* (vlastne spojenie dvoch rodných mien), nie *Ján Karol*, ako by to bolo podľa historických prípadov, podobne meno 'vojvodu *Jean*, nie *Ján*, napr. *Španielsky kráľ Juan Carlos I. a kráľovná Sofia skončili 16. mája oficiálnu návštevu ZSSR* [Nové slovo, 26, 1984, č. 21, s. 10]. — *Luxemburský veľkovojskovo Jean prijal včera nového čs. veľvyslanca* [Pravda, 17. 2. 1984, s. 7]. Súvisí to s istým „scivilnením“ postavenia dnešných panovníkov a aj s tým, že sa zvyčajne používa iba rodné meno bez prívlastku, ktorým sa určuje poradie panovníka s istým menom, napr. *Juan Carlos*, *Jean* a pod.

Ojedinele sa s používaním domácich rodných mien namiesto pôvodných cudzích mien stretávame vtedy, keď ide o veľmi známe postavy z dejín svetovej hudby. Napríklad namiesto pôvodnej podoby (prepíšu pôvodnej podoby) *Piotr Iljič Čajkovskij* sa používa niekedy podoba *Peter Iljič Čajkovskij* s domácim rodným menom *Peter* (v dielach z oblasti hudobnej literatúry, na gramofónových platniach a pod.). V minulosti sa aj namiesto pôvodnej podoby priezviska *Čajkovskij* používala poslovenčená forma *Čajkovský*, dnes sa už s používaním podoby *Čajkovský* prakticky nestretávame, čo je výrazom všeobecnejšej tendencie používať v slovenčine dôsledne pôvodné podoby priezvisk. Používanie pôvodnej podoby *Čajkovskij* podporuje aj dôsledné používanie pôvodnej podoby rodného mena *Piotr* namiesto domácej *Peter*.

Domáce podoby rodných mien sa uplatňujú aj v prekladoch umeleckej literatúry. Prax je však v tomto prípade nejednotná, a to dokonca aj v rámci toho istého prekladu. Napr. v 2. vyd. prekladu románu *Dvanásť stoličiek* od I. Ilfa a J. Petrova, ktoré vyšlo v SPKK r. 1948, sa podľa stavu v ruštine používa rodné meno *Ipolit*, nie *Hypolit*, ako je to v slovenčine, ale je tu už rodné meno *Elena* aj *Jelena* (podoba *Jelena* zrejme preto, že je tu pôvodná hypokoristická forma *Jeločka*, nie *Elenka*, *Elka* a pod.). Otázka používania cudzích podôb rodných mien alebo slovenských ekvivalentov v umeleckej literatúre je veľmi citlivá a dosť komplikovaná. Bude jej treba venovať osobitnú pozornosť.

Na záver možno konštatovať, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa rodné mená osôb neslovenskej národnosti čoraz viac používajú v pôvodnej cudzej podobe. Túto tendenciu podporuje používanie pôvodných podôb priezvisk takýchto osôb, s ktorými sa rodné mená spájajú a vytvárajú tak osobné mená ako pomenovania ľudí. Iba v niektorých osobitných prípadoch sa namiesto pôvodných cudzích podôb rodných mien používajú domáce slovenské ekvivalenty.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

BARTKO, L.: Ján Novák i Novák Ján? Kultúra slova, 11, 1977, s. 119—121.
 DVONČ, L.: O prepisovaní niektorých cudzích písmen do slovenčiny. Slovenská reč, 40, 1975, s. 41—47.

DVONČ, L.: Karol Marx. Nedelná Pravda, 16, 1983, č. 24, s. 7.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Niektoré zemepisné názvy a ich deriváty

JOZEF JACKO

V príspevku venujeme pozornosť najmä takým novým substantívnym a adjektívnym derivátom (obyvateľským menám a prídavným menám) od cudzích zemepisných názvov, ktoré sme zachytili prevažne v dennej, resp. v periodickej tlači a ktoré sa v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny zatiaľ nezachytávajú; pristavíme sa aj pri niektorých sporných domácich derivátoch tohto typu. Pri nových substantívnych a adjektívnych derivátoch, ktoré vybočujú zo systému súčasnej spisovnej slovenčiny, poukážeme na ich systémové (ústrojné) podoby.

K autonómnym republikám Sovietskeho zväzu patrí aj *Tuvianska autonómna sovietska socialistická republika* s hlavným mestom Kyzyl. V takejto podobe sa názov tejto republiky uvádza napr. v Malej encyklopédii zemepisu sveta (1977, s. 547). V časopise *Život* v reportážach na pokračovanie používal autor obyvateľské meno v nom. pl. v podobe *Tuvianci* (ktorá predpokladá singulárovú formu *Tuvianec*) a ďalšie analogické plurálové tvary, napr.: *Tuvianci majú veľa detí* ... — ... *kým jej prírodné zdroje začali slúžiť jej obyvateľom — Tuviancom*. — *Ale kto z dnešných Tuviancov ním nie je?* [3. 11. 1983, s. 14—16] — *Okrem Tuviancov sú tu Rusi, Ukrajinci, Moldavia* ... [10. 11. 1983, s. 15].

V Slovníku slovenského jazyka [SSJ] VI [1968, s. 309] sa konštatuje, že obyvateľské mená a prídavné mená od cudzích zemepisných názvov sa tvoria obdobne ako od domácich zemepisných názvov. Pri obyvateľských menách je najproduktívnejšia prípona *-čan*, pri prídavných menách prípony *-ský*, *-cký*, *-iansky* (*-anský*). Prípona *-ec* sa uplatňuje najčastejšie pri obyvateľských menách odvodených od názvov štátov a území, zriedkavejšie pri obyvateľských menách odvodených od niektorých miestnych názvov. Príponou *-an* sa tvoria obyvateľské mená od názvov štátov a území i miest, ktorých odvodzovací

základ sa končí na skupinu spoluhlások alebo na spoluhlásky *z, s, ž, š, dz, dž, č*. Často sa prípona *-an* uplatňuje aj po spoluhláskach *d, t, g, h, ch, l*, pričom uvedené spoluhlásky sa striedajú podľa pravidiel o alternáciách (napr. *Kanada — Kanad'an, Chile — Chil'an*). Z toho vychodí, že obyvateľské mená mužského rodu sa v spisovnej slovenčine netvoria od zemepisných názvov príponou *-ianec*.

Podoba *Tuvianci* je čiastočne upravená ruská podoba: rus. *tuvincy* (porov. Veľký rusko-slovenský slovník, 1970, s. 135, kde sa ako slovenský ekvivalent uvádza podoba *Tuvinec, Tuvinci*) a uvádza sa aj v Malej zemepisnej encyklopédii ZSSR (1977, s. 709).

Odvodzovacím základom prídavného mena *tuviansky* (i obyvateľského mena *Tuvianec*) je zemepisný názov *Tuva*. Od zemepisných názvov tohto typu sa však v spisovnej slovenčine tvoria obyvateľské mená mužského rodu príponou *-čan*, resp. príponou *-an*, napr.: *Kava — Kavčan, Diva — Divan, Jáva — Jávan, Krivá — Krivan* a pod. Podobne — príponou *-an* — treba tvoriť aj obyvateľské meno mužského rodu od názvu *Tuva: Tuvan*. Obyvateľské meno ženského rodu má podobu *Tuvianka* a prídavné meno podobu *tuviansky* (tak ako je *Diva — Divan — Divianka — diviansky, Krivá — Krivan — Krivianka — kriviansky, Jáva — Jávan — Jávanka* a pod.). Podoba obyvateľského mena *Tuvan* sa už uvádza v publikácii *Jazyky sveta* od V. Krupu, J. Genzora a L. Drozdíka (Bratislava, Obzor 1983, s. 223). Ukazuje sa teda, že kým zo začiatku sa u nás používala podoba *Tuvinci* (porov. Malý atlas sveta, 1959, mapa č. 45) prevzatá z ruštiny, neskoršie čiastočne upravená podoba *Tuvianci*, v súčasnosti sa začína uplatňovať pravidelne utvorená podoba *Tuvania*.

Od zemepisného názvu *Moldavsko* použil autor reportáží obyvateľské meno *Moldavan (Moldavania)*. V SSJ (s. 284) sa ako samostatné heslá uvádzajú názvy *Moldavsko* (sovietska zväzová republika) a *Moldavsko* (územie). Od oboch zemepisných názvov sa v SSJ VI uvádzajú obyvateľské mená s dvojtvarmi — s príponou *-ec* i *-čan*: *Moldavec* i *Moldavčan*. Aj ženské obyvateľské mená od zemepisných názvov *Moldavsko* sú kodifikované ako dvojtvary: *Moldavka* i *Moldavčanka*. Poznamenávame, že v Malej zemepisnej encyklopédii ZSSR sa uvádza podoba *Moldavčan*.

Od prevažnej väčšiny trojslabičných a štvorslabičných miestnych názvov, ktorých slovotvorný základ sa končí na spoluhlásku *v*, tvoria sa obyvateľské mená mužského rodu príponou *-čan*, napr.: *Terchová — Terchovčan, Handlová — Handlovčan, Ábelová — Ábelovčan, Kováčová — Kováčovčan, Hriňová — Hriňovčan, Štefanová — Štefanovčan*, atď. Iba od miestnych názvov *Borcová, Očová, Ondrašová, Brezová* pod *Bradlom* sa v SSJ VI uvádzajú obyvateľské mená s dvojtvarmi: *Borcovčan* i *Borcovan, Borcovčanka* i *Borcovanka; Očovčan* i *Očován*,

Očovčanka i Očovanka; Ondrašovčan i Ondrašovan, Ondrašovčanka i Ondrašovanka; Brezovčan i Brezovan, Brezovčanka i Brezovanka. Poznávame, že Vlastivedný slovník obcí na Slovensku (VSOS) II [1977, s. 339] podobu *Očován* hodnotí ako lokálnu. Pri miestnom názve *Ondrašová* uvádza VSOS obyvateľské mená iba v podobe *Ondrašovčan, Ondrašovčanka* [s. 347]. V zhode s prevažnou väčšinou obyvateľských mien s príponou *-čan* od slovenských miestnych názvov typu *Opatová* — *Opatovčan* navrhujeme aj od miestnych názvov *Borcová, Ondrašová, Brezová, Očová* uprednostňovať obyvateľské mená s príponou *-čan*: *Borcovčan, Ondrašovčan, Očovčan, Brezovčan*.

V súvislosti s intervenciou Spojených štátov na Grenade sa v dennej tlači vyskytovalo obyvateľské meno od zemepisného názvu *Grenada* v dvoch podobách: s príponou *-čan*, ale aj s príponou *-an*, napr.: *Zatýkanie „nebezpečných“ Grenadčanov* [Smena, 15. 11. 1983, s. 2]. — *Cynická špekulácia USA s padlými Grenadčanmi* [Pravda, 18. 11. 1983, s. 7]. — *Hrdinský boj Grenadčanov...* [Práca, 19. 11. 1983, s. 3]. — *Grenadania tak majú, ako píše agentúra AP, prvú možnosť...* [Pravda, 15. 11. 1983, s. 7; Práca 15. 11. 1983, s. 3]. — *Padlí Grenadania bránili český ľud...* [Smena, 17. 11. 1983, s. 2].

Od trojslabičných a štvorslabičných cudzích zemepisných názvov, ktorých slovotvorný základ sa končí na spoluhlásku *-d*, sa obyvateľské mená tvoria príponou *-an* (pričom nastáva alternácia *d/ď*), ale aj príponou *-čan*, napr.: *Kanada* — *Kanadčan, Florida* — *Floridčan, Arktída* — *Arktidčan, Antarktida* — *Antarktidčan, Chalkída* — *Chalkidčan, Nevada* — *Nevadčan*. Od španielskeho zemepisného názvu *Granada* (mesto i územie) sa tvorí obyvateľské meno príponou *-čan* i *-an*: *Granadčan i Granadčan* [porov. SSJ VI, s. 289]. Analogicky podľa derivátov *Granadčan* i *Granadčan* sa v hromadných oznamovacích prostriedkoch pohotovo utvorilo obyvateľské meno i od zemepisného názvu *Grenada* v podobe *Grenadčan i Grenadčan*, pričom variant *Grenadčan* treba pokladať za progresívnejší. Prídavné meno sa tvorí príponou *-ský*: *grenadský*.

V časopise *Život* (21. 7. 1983, s. 25) sme na viacerých miestach zaznamenali juhoslovanský miestny názov *Lipica* a jeho substantívne a adjektívne deriváty, a to *lipican* a *lipicanský*, napr. *Lipican je šľachticom medzi koňmi.* — *Žriebä je tmavé a až po troch rokoch nadobúda svojráznu „lipicanskú“ farbu.* *Mladých, štvorročných žrebčov z Lipic...* — *Chov lipicanov v Lipici...*

Treba povedať, že juhoslovanský miestny názov *Lipica* je podstatné meno ženského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *ulica*, a tvar genitívu má správnu podobu z *Lipice*, nie z *Lipíc*. Obyvateľské meno mužského rodu sa tvorí príponou *-an*, pred ktorou sa spoluhláska *c* mení na *č*: *Lipičan*. Názvom *lipican* sa označuje kôň (plemeno) vyšľachtený v Lipici [porov. aj *Hucul* = príslušník ukrajinského obyvateľstva žijúceho

v kraji okolo prameňov Tisy a *hucul* = huculský kôň). Zatiaľ čo obyvateľské meno od názvu *Lipica* má v slovenčine podobu *Lipičan*, pomenovanie koňa [plemena] vyšľachteného v Lipici má v slovenčine podobu *lipican*. Treba totiž vziať do úvahy, že pomenovanie *lipican* sme prevzali cez rakúsku nemčinu, neutvorilo sa u nás. Z toho dôvodu má v slovenčine inú podobu obyvateľské meno *Lipičan* utvorené domácim slovotvorným postupom a prevzaté slovo *lipican* ako pomenovanie koňa [plemena] vyšľachteného v Lipici. Prídavné mená od miestnych názvov na *-ica* sa tvoria príponou *-ský*, ktorej spoluhláska *s* splyva s koncovým *-c* zo slovotvorného základu: *Bystrica* — *bystrický*, *Štiavnica* — *štiavnický*, *Plavnica* — *plavnický*, a teda aj *Lipica* — *lipický*.

Od maďarského miestneho názvu *Gyula* sme v tlači zaznamenali prídavné meno *gyulajský*, napr.: *Kto by nepoznal gyulajskú alebo čabiansku klobásu? — Výrobky Gyulajského mäsového kombinátu predávajú vo vyše 20 krajinách* (Život, 4. 8. 1983, s. 14). — ...o 40 percent viac ako za známym maďarskú salámu a gyulajskú klobásu (Pravda, 9. 2. 1984, s. 6).

Ukazuje sa, že pri tvorení prídavného mena od názvu *Gyula* sa opakuje situácia, aká bola pri názve *Čaba* (maď. *Czaba*). J. Štolc v príspevku *O čabianskej klobáse* (1957, s. 141 a 1971, s. 35) upozornil, že prídavné meno *čabajský* sa mechanicky utvorilo príponou *-ský* od maďarského prídavného mena *csabai* (*csabai* + *ský*), pričom sa prispôbilo slovenskému pravopisnému systému. Vieme však, že prídavné mená od takýchto miestnych a zemepisných názvov sa zväčša tvoria príponou *-iansky* priamo od zemepisného názvu: *Čaba* — *čabiansky*, *Lula* — *luliansky*, a teda aj *Gyula* — *gyuliansky*.

Od zemepisného názvu *Kuvajt* sa obyvateľské meno mužského rodu tvorí príponou *-an*, pred ktorou sa spoluhláska *t* mení na spoluhlásku *ť*: *Kuvajt* — *Kuvajťan*. V Športe (30. 8. 1983, s. 12) sme zaregistrovali podobu s príponou *-čan* (Kuvajťčan): *Kuvajťčania u nás*. Príponou *-an* sa tvoria obyvateľské mená aj od zemepisných názvov *Korint*, *Taškent*, *Hont*, *Piemont* a pod., teda *Korintan*, *Taškentan*, *Hontan*, *Piemontan*.

Neústrojne sú utvorené obyvateľské mená *Panamec* a *Portorikánec* od zemepisných názvov *Panama* a *Portoriko*, napr.: *Diskriminácia Panamcov* (Smena, 2. 11. 1976, s. 2). — *Presvedčiť významné skupiny Mexičanov, Portorikáncov...* (Práca, 4. 11. 1976, s. 3). Od zemepisného názvu *Panama* sa tvorí obyvateľské meno mužského rodu príponou *-čan*: *Panamčan*. Takto sa tvoria obyvateľské mená aj od iných zemepisných názvov tohto typu, napr.: *Alabama* — *Alabamčan*, *Hirošima* — *Hirošimčan*, *Fatima* — *Fatimčan*, *Lima* — *Limčan*. Od zemepisného názvu *Portoriko* sa tvorí obyvateľské meno mužského rodu príponou

-an, pred ktorou nastáva alternácia k/č: *Portoriko* — *Portoričan*. Takto sa tvorí obyvateľské meno aj od zemepisného názvu *Mexiko* — *Mexičan*. V SSJ VI [s. 291] sa zemepisný názov *Portoriko* zapisuje pôvodným pravopisom, teda *Portorico*. V súčasnosti sa zemepisný názov *Portoriko* už zapisuje v slovenčine podľa výslovnosti [porov. Pravda, 7. 1. 1977, s. 7].

Informačnosť je najvýraznejšou črtou hromadných oznamovacích prostriedkov [publicistiky]. Pre publicistický štýl sú charakteristické aj neologizmy a cudzie slová. To súvisí jednak s prekladaním cudzích textov do slovenčiny, ale aj so sprostredkúvaním informácií o hospodárskom a spoločenskom živote v cudzích krajinách. Autori príspevkov však musia rešpektovať zákonitosti spisovnej slovenčiny, starať sa o jazykovú kultúru, pretože v opačnom prípade negatívne vplývajú na jazyk čitateľskej verejnosti. Táto požiadavka platí aj pri používaní správnych podôb obyvateľských mien a prídavných mien od zemepisných názvov.

Pedagogická fakulta UPJŠ
Gottwaldova 1, Prešov

LITERATÚRA

- Malá encyklopédia zemepisu sveta. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1976. 560 s.
Malá zemepisná encyklopédia ZSSR. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1977. 856 s.
Malý atlas sveta. 1. Bratislava, Správa geodézie a kartografie na Slovensku 1959. 122 máp.
Slovník slovenského jazyka. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.
ŠTOLC, J.: O čabianskej klobáse. In: Jazykovedné štúdie. 1. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 280 s.
ŠTOLC, J.: 80. čabianska klobása. In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 35.
Veľký slovensko-ruský slovník. Zv. 5. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970. 792 s.
Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. Red. M. Kropilák. Bratislava, Veda 1977. 520 s.

Ks

Písanie veľkých začiatočných písmen v názvoch niektorých organizačných jednotiek

Písanie veľkých začiatočných písmen je v slovenskom pravopise dosť zložitá otázka. Všeobecné zásady, že sa napr. veľké začiatočné písmená píše na začiatku jednoduchých viet a súvetí, v listoch v tvaroch zámen *Ty, Tvoj, Vy, Váš, Vás, Vám*, ak sa vzťahujú na adresáta (aj keď ide o kolektív), vo vlastných menách osôb, zvierat, v menách miest, dedín, riek, horstiev atď., sú zväčša každému jasné. Zložitejšie je to však s písaním veľkých začiatočných písmen vo vlastných menách alebo v menách pokladaných za vlastné v rozličných oficiálnych názvoch organizácií a ich organizačných zložiek. Tu dakedy nebýva jednoduché vymedziť, na čo všetko sa pojem „vlastné meno“ vzťahuje. V našom príspevku sa budeme zaoberať písaním veľkých začiatočných písmen v názvoch závodov, výrobní, prevádzok, úsekov, oddelení, odborov, resp. iných zložiek patriacich k daktorému podniku.

Na exemplifikáciu budeme používať názov národného podniku *Slovnaft*, namiesto tohto názvu by však bolo možné dosadiť hociktorý ľubovoľný názov podniku, napr. *Závody ťažkého strojárstva*, *Chemické závody Juraja Dimitrova* alebo iné názvy.

Vychádzajme z toho, že sa národný podnik *Slovnaft* delí na isté úseky. Pomenovania týchto úsekov — *technický úsek*, *výrobný úsek*, *úsek kádrovej a personálnej práce*, *úsek investičnej výstavby* — sa majú písať s malým začiatočným písmenom. Takisto s malým začiatočným písmenom treba písať názvy jednotlivých odborov a oddelení, resp. im na roveň postavených administratívnych jednotiek, napr. *Slovnaft, n. p.*, *odbor technického rozvoja*, *odbor riadenia a akosti*, *odbor ochrany a obrany podniku*, *redakcia závodného časopisu*, *technologický výskum*, *procesové inžinierstvo*. Takéto organizačné jednotky sú na úrovni oddelení.

Poradie jednotlivých zložiek úplného názvu môže byť aj obrátené, napr.: *oddelenie technicko-ekonomických koncepcií n. p. Slovnaft*. Zaiste netreba zdôrazňovať, že na začiatku adresy sa tieto názvy píše s veľkým začiatočným písmenom. Osobitné postavenie zaujímajú v tejto kategórii také názvy ako *stredné odborné učilište chemické* a *Ľudové milície*. Vo všeobecnosti by sa označenie *stredné odborné učilište chemické* písalo s malým začiatočným písmenom, keď sa však tento názov vyskytuje v spojení s názvom materského podniku, napr. *Stredné odborné učilište chemické pri národnom podniku Slovnaft*, stáva

sa z neho jedinečné pomenovanie a píše sa s veľkým začiatočným písmenom, ako napr. *Základná škola Janka Kráľa, Tilgnerova ul., Bratislava*. Názov *Eudové milície* je na takej úrovni ako *Československý Červený kríž* alebo *Zväz protifašistických bojovníkov* a pod. Aj keď je oddelenie *Eudové milície* zložkou istého podniku, organizačne patrí pod svoju materskú organizáciu. Píše sa vždy s veľkým začiatočným písmenom.

Ďalší problém je, s akým začiatočným písmenom písať názvy závodov patriacich k materskému podniku, ktoré bývajú často aj dislokované, majú vlastného vedúceho, osobitné sekretariáty rozličné oddelenia, výrobné, prevádzky atď. Tu ide vlastne o dve otázky, a to s akým začiatočným písmenom písať slovo *závod* a s akým označenie, názov závodu. Prax je zväčša taká, že sa slovo *závod* píše s malým začiatočným písmenom a označenie závodu s veľkým, napr. *Slovnaft, n. p., závod 1 — Palivá*. Názvy závodov však tiež treba písať s malým začiatočným písmenom, lebo nepatria do kategórie vlastných mien, označuje sa nimi len bližšie určenie, vymedzenie, špecifikácia výrobného procesu materského podniku. Správne má uvedený príklad vyzeráť takto: *Slovnaft, n. p., závod 1 — palivá* alebo *Slovnaft, n. p., závod 4 — plastické látky*. Pri skloňovaní sa bude ohýbať iba slovo *závod*, napr. *v závode 3 — petrochémiá, závodu 4 — plastické látky* a pod.

V rámci závodu sa opäť všetky názvy nižších organizačných jednotiek — oddelení, výrobní, prevádzok a pod. — píše s malým začiatočným písmenom, napr. *Slovnaft, n. p., závod 5 — energetika, prevádzka 56 — zber a likvidácia odpadov*. Výnimkou je, ak sa niektorý závod pomenúva miestnym názvom, resp. iným vlastným menom, napr. *Slovnaft, n. p., závod Vojany* alebo *Slovnaft, n. p., závod Víťazný február*. V prvom prípade ide o miestny názov, v druhom o názov podľa významnej historickej udalosti.

Z naznačeného riešenia písania veľkých začiatočných písmen v názvoch organizačných úsekov, odborov, oddelení, závodov, prevádzok, výrobní atď. prislúchajúcich k daktorému materskému podniku vyplýva, že sa píše s malým začiatočným písmenom. Ak, pravda, tieto jednotky podliehajú organizačne inej nadriadenej inštitúcii, ako je podnik, ku ktorému sú pričlenené, alebo sú pomenované nejakým takým názvom, ktorý patrí do kategórie vlastných mien, píše sa ich označenie s veľkým začiatočným písmenom.

Eva Rísová

Ako vyslovovať názov mesta Los Angeles

Počas 23. letných olympijských hier konaných v Los Angeles sme si všimli mimoriadnu nejednotnosť vo vyslovovaní názvu tohto mesta. V priebehu olympijských hier sme zaznamenali výslovnostné varianty [los endželis], [los endželes], [los endžiliz], ba aj [los aɲdžels], [los andželes] a ďalšie. Ktorá z týchto výslovnostných podôb je v slovenčine najvyhovujúcejšia, ktorú teda možno odporúčať v našich podmienkach, t. j. vtedy, keď sa názov *Los Angeles* objaví v kontexte slovenskej vety?

Nie je ťažké zistiť, že základná výslovnosť názvu *Los Angeles*, ktorú uplatňujú aj sami obyvatelia tohto mesta, je [los endžiliz]. V tom sa zhodujú všetky slovníky a encyklopedické príručky, hoci niektoré uvádzajú okrem toho aj znenie [los engeles], prípadne aj ďalšie výslovnostné varianty (porov. napr. OSIČKA, A. — POLDAUF, I.: Anglicko-český slovník. Praha, Academia 1970. 644 s.).

Je však všeobecne známe, že mnohé názvy miest cudzích krajín sa v slovenčine vyslovujú ináč než v pôvodnom jazyku, čo sa niekedy zachytáva aj v ich prepise do slovenského jazyka. Stačí si spomenúť na názvy, ako sú *Paríž* alebo *Budapešť*, kde pravopis signalizuje výslovnosť jasne odlišnú od pôvodného francúzskeho, resp. maďarského znenia, ktoré možno približne zapísať ako [pari] a [budapešť]. Čiastočne odlišne sa však čítajú aj názvy typu *New York* alebo *Washington*, hoci sa to v pravopise nijako nenaznačuje (zachováva sa pôvodný pravopis). Kým domáca americká výslovnosť je [njújork] a [uošintn], a takto tieto názvy odporúčajú vyslovovať aj niektoré naše príručky, novšie sa u nás ustálila výslovnosť [ňuork] a [vašinkton] alebo [vošinkton]. Ide tu zrejme o podobnú situáciu ako pri vlastných menách osôb. Ako príklad tu možno uviesť meno súčasného amerického prezidenta R. Reagana, ktoré sa dnes u nás používa jednotne vo výslovnostnej podobe [regan], hoci pred časom bolo počuť vyslovovať aj [regen], [rígen], [rejgen] a ešte ináč. Pri podobných zložitejších prípadoch často totiž najprv vládne neustálenosť, ktorú časom — v tej miere, ako často sa dané meno opakuje najmä vo verejných štýloch — nahradí jednotná výslovnosť, a tá sa ani nemusí zhodovať s výslovnosťou v pôvodnom jazyku. Veď napokon aj americká výslovnosť tohto mena je [regn]. Treba pripustiť, že často ani nie je možné s istotou zistiť, prečo sa ustálil jeden variant, a nie niektorý iný. Dôležitá je však pritom zásada, že zdomácnenú výslovnostnú podobu majú vytvárať hlásky a hláskové kombinácie zvyčajné v slovenčine.

Vráťme sa však k výslovnosti názvu *Los Angeles*, kde očividne platia tie isté podmienky. Jeho pôvodnú výslovnosť sme vyššie zaznačili ako [los endžiliz], ale aj bežným pozorovaním možno zistiť, že najčas-

nejšie uplatňovanou výslovnosťou v našich masovokomunikačných prostriedkoch je v súčasnosti [*los endželis*]. A rovnako aj sústavné sledovanie výslovnosti tohto vlastného mena v priebehu celých olympijských hier i v čase po nich nás priviedlo k záveru, že tu dochádza, resp. došlo k podobnej kryštalizácii ako v prípade mena R. Reagana. Ešte doplníme, že výslovnosť [*los endželis*] sa zo susedných jazykov sformovala aj v nemčine, maďarčine a poľštine (v ruštine je *los endzeles*).

Treba ešte pripomenúť, že názov *Los Angeles* je španielskeho pôvodu a pôvodne sa vyslovoval podľa pravidiel španielskej ortoepie, t. j. [*los ancheles*] a len neskôršie nastalo jeho poameričtenie v americkom jazykovom prostredí. Mesto s názvom *Los Angeles* bolo totiž založené v r. 1781 ako španielska misijná stanica, podobne ako iné mestá v Kalifornii z toho obdobia, napr. *San Francisco*, *San Diego*. *Los Angeles* má doslovný význam „anjeli“. Treba však vedieť, že uvedený názov je len skrátením pôvodného názvu tohto mesta, ktoré na začiatku malo znenie *El pueblo de nuestra señora la reina de los angeles de Porciuncula* (v preklade: Mesto našej pani kráľovnej anjelov z Porciunkuly). Napokon dodajme, že mesto s názvom *Los Angeles* leží aj v Chile, kde má, prirodzene, doteraz španielsku výslovnosť.

Záver: Meno amerického mesta *Los Angeles* odporúčame vyslovovať v našich podmienkach podľa vžitej, resp. vžívajúcej sa výslovnosti ako [*los endželis*]. Tento príklad zároveň ukazuje, že proces zdomáčovania cudzích vlastných mien v slovenčine nie je mechanický a priamočiary a že niekedy trvá istý čas, kým sa vžije jediná výslovnostná forma, ktorú používatelia jazyka prijmú ako záväznú.

Slavo Ondrejovič

SPRÁVY A POSUDKY

Jubilejný Hviezdoslavov Kubín

Všetci sa najskôr stretli pri soche básnika, v úcte sklonili hlavu pri jeho hrobe a v myšlienkach sa vrátili k tým, čo stáli pri zrode tejto vrcholnej súťaže, ale už dnes nie sú medzi živými. Recitátori, hostia, organizátori Hviezdoslavovho Kubína, ktorý sa konal v dňoch 3.—6. 10. 1984 v Dolnom Kubíne a v tomto roku oslávil svoju tridsiatku. Jubilejný tridsiaty ročník celoslovenskej súťažnej prehliadky záujmovej umeleckej činnosti v umeleckom prednese a tvorbe divadiel poézie sa niesol v znamení 40. výročia SNP a 35. výročia založenia PO SZM.

Na základe výsledkov krajských kôl súťaže v umeleckom prednese poézie

a prózy sa na tohtoročnom Hviezdoslavovom Kubíne zúčastnilo 28 recitátorov, z toho 9 mužov. V rámci IV. kategórie (stredoškólači) súťažilo 13 prednášateľov; 6 prednášali poéziu, 7 prózu; v rámci V. kategórie (vysokoškólači a dospelí) bolo 15 súťažiacich: 7 prednášalo poéziu a 8 prózu. Z prednášaných textov bolo 11 textov domácich autorov, v 17 prípadoch siahli recitátori po textoch cudzích autorov.

Ako po minulé roky, aj tohto roku možno konštatovať, že v oboch kategóriách boli prednesy prózy hodnotené vyššie ako prednesy poézie. Štvrtú kategóriu možno označiť za priemernú, chýbali v nej špičkové výkony. Je to dôsledok toho, že umelecký prednes sa v rámci stredoškolských osnov zatiaľ nepresadil ako zložka umeleckého pôsobenia na mládež. Výber textov prednášaných v tejto kategórii bol poznačený hľadaním (zväčša sa prednášali náročnejšie texty, na ktoré študenti nestačili), povrchnou znalosťou literatúry, pri prednesoch sa často nerešpektoval rozdiel medzi poéziou a prózou v textovej rovine, texty boli málo precítené a len zlomku recitátorov sa podarilo dobre uchopiť text, stotožniť sa s ním a vzrušujúco ho podať.

Recitátori súťažiaci v V. kategórii si vyberali texty uvážlivejšie, ale ani oni pri prednese nie vždy rozlišovali žánre a rešpektovali poetiku textu.

Jazyk prednesov v oboch kategóriách bol na veľmi dobrej úrovni, iba v niekoľkých prípadoch bolo badať slabšiu artikuláciu samohlások.

Z poézie azda najviac zaujali Hviezdoslavov *Oral* v strhujúcom podaní D. Bajnokovej (IV. kategória), M. Vnučková s pohybovým ozvláštnením Rífusovej *Ódy na radosť* (chýbala tu však tesnejšia väzba pohybovej roviny a textu), dobrou rytmikou zaujala I. Semjanová, ktorá predniesla báseň A. Jevtušenka *Svadby*, technicky dobré bolo vystúpenie D. Institorisovej s Ovidiovou *Myrhou* (všetci V. kategória).

V próze sme na tohtoročnom Hviezdoslavovom Kubíne zaznamenali viaceré vrcholy. Nepochybne k nim patril P. Zemaník so strhujúcim prednesom Cortazarovho *Leta*, Hronského *Jozeľ Mak* v kultivovanom a strhujúcom podaní D. Šelepakeovej, V. Štróblova s *Listom neznámej*, ktorá Zweigovmu textu dala nebývalý ľudský rozmer. Zaujali aj J. Slugeň s vyspelo interpretovaným textom Margueza *Najkrajší utopenec na svete*, Genyearova *Búrka a vydra* v precítenom podaní S. Jančoviča (všetci V. kategória), ale aj H. Mičkovcová s úderným prednesom Ťažkého prózy *Aladár Kobyla* či Chrobáková *Katarína* v komornom podaní E. Lančaričovej. Medzi silné zážitky sa zaradilo aj vystúpenie R. Fédéra s úryvkom z Kazantzakisovho textu *Kristus znova ukrižovaný* alebo jazykovo veľmi kultivovaný prejav B. Poliačekovej, ktorá vystúpila s úryvkom z Mitanovho *Jastraba*.

Na súťaž divadiel poézie prišlo tohto roku do Kubína päť divadelných súborov: Divadlo Faux Pas pri Pedagogickej fakulte v Nitre s Puškinovými *Cigánmi* (súbor si zvolil tradičnejší recitačno-spevný spôsob pretlmočenia poémy), Divadlo poézie pri Okresnom osvetovom stredisku v Lučenci siahlo po Cendreresovom texte *Plnou parou*, Divadlo poézie Za múrom pri Mestskom dome kultúry v Zlatých Moravciach uviedlo montáž z diel viacerých básnikov pod názvom *Lunapark mysle*. S inscenáciami slovenskej klasiky prišli na Hviezdoslavov Kubín dva súbory: Divadlo poézie pri Strednej hotelovej škole v Kežmarku s básňami J. Kráľa a J. Bottu pod názvom *Zvony o slobode* a Plastické divadlo pri Dome ROH v Bratislave so silným predstavením Hviezdo-

slavovho *Kaina*. Za javiskové stvárnenie Hviezdoslavovho podobenstva prisúdila odborná porota hlavnú cenu Plastickému divadlu.

Nemožno tu nespomenúť nesúťažné podujatia, ktoré sa v nemalej miere zaslúžili o dôstojný priebeh Hviezdoslavovho Kubína: scénická kompozícia *Vždy ktosi v krvi bďie* venovaná pamiatke padlých partizánskych bojovníkov, ktorá zaznela na počesť 40. výročia SNP ako úvod do jubilejného ročníka, večer venovaný Hviezdoslavovi pri príležitosti 135. výročia narodenia básnika, v ktorom okrem renomovaných recitátorov vystúpili E. Weidler a národný umelec V. Mihálik, komorne ladená beseda s V. Mihálikom, ale aj pracovná časť — verejné hodnotenie prednesov poézie a prózy IV. a V. kategórie a verejné hodnotenie divadiel.

Treba spomenúť aj nesúťažné vystúpenia detských recitátorov — víťazov krajských kôl súťaže, ako aj bohatú diskusiu pri verejnom hodnotení detských prednesov, ktorú viedol R. Lesňák.

O 30. ročníku Hviezdoslavovho Kubína možno povedať, že splnil očakávania divákov i odborníkov. Štyri kubínske dni naplnené umeleckým slovom ukázali, že amatérski recitátori a súbory dokázali maximálne zúročiť tú náročnú prácu, ktorá predchádzala vystúpeniam na tomto najvyššom fóre. Patrí im za to vďaka.

Katarína Hegerová

Monografia o lekárskej terminológii

[WIESE, I.: Fachsprache der Medizin. Eine linguistische Analyse. VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1984. 144 s.]

O lekárskej terminológii sa napísalo veľké množstvo rôznych článkov roztrúsených po lekárskejších a lingvistických časopisoch a zborníkoch (častejšie z pera lekárov ako lingvistov) a zopár monografií o čiastkových problémoch. Prvá monografia venovaná lekárskej terminológii ako celku vyšla v rade *Linguistische Studien* v lipskom vydavateľstve Enzyklopädie v roku 1984.

Aj keď názov hovorí o Fachsprache, nezaobrá sa celým jazykom (chýba napr. syntax), ale iba termínmi. Ťažisko tvoria pomenovania chorôb a syndrómov hlavne vnútorného lekárstva.

Keď autorka cituje v úvode lingvistu L. Hoffmanna (NDR), podľa ktorého sa výskum odborného jazyka stále viac blíži k takým disciplinám ako sociolingvistika, pragmalingvistika, teória rečového aktu, textová lingvistika, jej práca je toho svedectvom. Naznačuje to už členenie publikácie, pretože nemá napr. osobitné kapitoly venované motivácii (tá sa spomína len roztrúsene v texte) alebo tvoreniu termínov, ktoré sa tradične zaraďujú do terminologických prác. Základom pre komunikatívne chápanie odborného jazyka je definícia od L. Hoffmanna, podľa ktorej je odborný jazyk súhrn všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v odborne ohraničenej komunikačnej oblasti na zabezpečenie pochopenia ľudí pôsobiacich v tejto oblasti.

Práca má okrem úvodu štyri časti. V úvode nastoľuje autorka viacej problémov, ale v práci sa zaoberá len niektorými. Cieľom práce je skúmať špeci-

fiku lexikálnosémantických štruktúr lekárskej terminológie. V prvej časti sa charakterizuje lekárska veda a prax z komunikatívneho a gnozeologického hľadiska. Medicína je odbor, v ktorom v súčasnosti vzrastá špecializácia a zároveň integrácia a interdisciplinárny výskum. Diferencovali sa v nej tri hlavné oblasti skúmania: prírodovedno-lekárska, sociálno-lekárska a klinická. Autorka sa pokúša odpovedať na otázku, do akej miery sa tieto trendy spolu s explóziou poznatkov odrážajú aj v terminológii. Medzi teoretickou a klinickou medicínou je rozdiel v myslení. Teoretická má prírodovedné myslenie, klinická podlieha zákonom teórie rozhodovania. Rozdielne štruktúry myslenia podmieňujú aj rozdiely v jazykových štruktúrach. Z čisto vedeckého hľadiska sa chorobné jednotky zakladajú na patologicko-anatomických, patofyziologických, biochemických a iných poznatkoch. Keď sú údaje nedostatočné, riešenie problému sa môže odložiť. V klinickej medicíne je lekár vždy v situácii rozhodovania. O tom, či je diagnóza dosť presná, rozhodujú možnosti, ktoré má lekár k dispozícii. Tak sa v klinike používajú často širšie pojmy (Sammelbegriffe) bez subtilných etiologicko-patogenetických príznakov, len s príznakmi všeobecného charakteru. Tieto pojmy slúžia na to, aby poskytli predbežnú, globálne orientujúcu informáciu. V rovine výrazu sa také klinické termíny líšia od teoretických najmä krátkosťou.

Zo sociálno-lekárskej oblasti sa upozorňuje na dôležitosť komunikácie vo vzťahu lekár — pacient. Komunikatívnej činnosti lekára sa pripisuje terapeutický účinok, chyby v komunikatívnom procese môžu viesť k tzv. iatrogénym chorobám.

Problém synonym a eponým, o ktorom sa často diskutuje, tvorí prvú polovicu druhej časti. Okrem formálno-jazykových synonym vznikajú aj synonymá ako dôsledok viacdimenzionálnosti a komplexnosti medicínskych pojmov, ktoré si vyžadujú rozdielne hľadiská klasifikácie. Autorka teda synonymá celkom neneguje a z hľadiska komunikatívnych potrieb sa prihovára za primeranú lexikálnu variáciu.

K najhodnotnejším častiam práce patria kapitoly o tendenciách nominálnych procesov a o nových pomenovacích štruktúrach v lekárskej terminológii. Autorka konštatuje, že v zhode s vývojom medicíny, ktorá smeruje k odhaľovaniu príčin chorôb, pribúdajú pomenovania chorôb s etologicky alebo funkčne orientovanou motiváciou. K novým pomenovacím štruktúram, ktoré vyplývajú zo špecializácie, patria: deskriptívne (= viacčlenné nominálne) výrazy, napr. *recidivujúca chronická pankreatitída zmiešaného typu s kalcifikáciou*, numerické alebo numericko-alfabetické výrazy, napr. *glykogenóza typ II*. Pribúda veľa názvov s vysokošpecializovanými termínmi z prírodovedných lekárskejších disciplín, resp. ich skratkami, napr. *D₁-trisomia*. Integrácia sa zasa prejavuje tvorbou termínov zovšeobecňujúceho charakteru; také sú napr. termíny s afixom *-pathia* (*enzymopathia*) s významom „porucha, defekt“. Výsledkom je vždy rozšírenie terminologickej slovnej zásoby, čím sa zvyšuje neprehľadnosť celej medicíny a vznikajú ťažkosti pri komunikácii.

V tretej časti sa venuje autorka problému normovania, konvencionalizácie a kodifikácie, metajazykovému komentovaniu a komunikatívnym procesom na zaistenie pochopenia, ku ktorým patrí vysvetľovanie obsahu pojmu, „identifikačné akty“, čo je vlastne uvádzanie synonym, a komentovanie pomenovacích štruktúr pri termínoch s neadekvátnou motiváciou.

V poslednej, najkratšej časti sleduje autorka na základe vlastného výskumu používanie synonym vo vedeckých a vedecko-popularizačných textoch.

Na viacerých miestach sa spomína prenikanie angličtiny do lekárskej terminológie a ako závažný dôvod tohto javu sa uvádza to, že existujúce informačné automatizované systémy a referátové služby používajú prevažne angličtinu.

Práca nie je venovaná špeciálne nemeckej terminológii, má všeobecnú platnosť. Len niekedy sa spomína priamo nemecký jazyk (podľa autorky si nemčina ešte stále udržiava druhé miesto za angličtinou ako prostriedok medzinárodnej komunikácie).

Odhliadnuc od niektorých sovietskych prameňov, vychádza autorka výlučne z nemecky písanej literatúry. Z nej zachytila skoro všetky významnejšie príspevky k lekárskej terminológii, doplniť by sme ju mohli azda o niektoré práce o historickom vývine lekárskej terminológie. Z československých autorov uvádza jednu prácu A. Jedličku a dve práce L. Drozda. Dielo je ilustrované mnohými príkladmi, niekedy je ich azda až zbytočne veľa.

Svojou komunikatívnou orientáciou, zdôraznením dynamiky vývinu lekárskej terminológie a poukazom na problémy, ktoré musí terminológia riešiť, je dobrým popudom na ďalší výskum lekárskej terminológie.

František Šimon

SPYTOVALI STE SA

Zriedkavé slovo vlhoba. — Vysokoškolák z Bratislavy zapochyboval o správnosti slova *vlhoba* a telefonicky nás požiadal, aby sme sa o tomto — podľa neho čudnom — pomenovanom prostriedku vyslovili. Odkázal nás na novinový článok Petra Holku *Cesta do krajšieho sveta*, v ktorom môžeme to problematické slovo nájsť. Vyhľadali sme si označený článok (Pravda, 31. 10. 1984, s. 4) a v ňom slovo *vlhoba* v takomto kontextovom postavení: *Vôkol je ticho, sivé ticho, vietor ostal na hrebeni. Aj vlhoba, aj dážď.*

Slovo *vlhoba* podľa podoby aj významu súvisí s prídavným menom *vlhký*. V súvislosti s ním si uvedomujeme i podstatné mená *vlhkosť* a *vlhčina*; ibaže odvodzovacím základom týchto dvoch dobre známych slov je celý adjektívny kmeň *vlhk-* (*vlhk-osť*, *vlhk-ina*: *vlhčina*), naproti tomu odvodzovacím základom slova *vlhoba* (*vlh-oba*) je koreň *vlh-*.

Medzi prídavným menom *vlhký* a podstatným menom *vlhoba* je taký slovo-tvorný vzťah ako medzi prídavným menom *ťažký* a podstatným menom *ťažoba* (*ťaž-oba*). Kým slovo *ťažoba* (*ťaž-oba*) je bežné, dobre diferencované proti slovu *ťažkosť* (*ťažk-osť*), slovo *vlhoba* v porovnaní so slovami *vlhkosť* a *vlhčina* pociťujeme ako zriedkavé, resp. ako príležitostné (okazionálne) slovo. Hádám práve zato podstatné meno *vlhoba* pokladá náš čitateľ za čudné. Nuž treba sa nad týmto deadjektívnym substantívom zamyslieť a potom podľa výzvy nášho mladého čitateľa vysloviť sa o jeho postavení v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny.

Všimnime si slovo *vlhoba* v kontexte. V danej vecnej a situačnej súvislosti (zážitok zo spomienkovej cesty po tatranských holiach) autorovi článku slová *vlhko* (spodstatnená príslovka), *vlhkosť*, *vlhčina* nevyhovovali, lebo nestačili; potreboval slovo vyjadrujúce nielen naplnenosť priestoru vlhkosťou, ale navyše také, čo by pomenovalo vlhko ako hoľný živel, prenikajúci človeku pod kožu a — ako sa vravieva — do kostí.

Funkciu slovotvornej prípony *-oba* v slove *vlhoba* možno porovnať s funkciou prípony *-ava* v slovách ako *širava*, *čierňava*, *mrákava*, ale i s príponou *-ota* v slovách *suchota*, *mľknota*. Ukazuje sa, že slovo *vlhoba* má v porovnaní so slovami *vlhkosť*, *vlhčina* príznak živelnosti pomenovaného javu a týmto svojím významovým prvkom sa priradzuje k takým podstatným menám ako *horúčava*, *pálava*, ale aj k tým neodvodeným podstatným menám, ktorými sa označujú prírodné javy (deje).

Zacitujeme znova úryvok článku P. Holku: *Vôkol je ticho, sivé ticho, všetor ostal na hrebeni. Aj vlhoba, aj dážď.* — Odvodené podstatné meno *vlhoba* označuje tu prírodný jav takého druhu ako vietor, dážď a pridávame hmľa; slota.

Slovo *vlhoba* v Slovníku slovenského jazyka nenájde, to však neznačí, že by nebolo správne utvorené a potrebné. Slovníky totiž nepriamo (potenciálne) obsahujú i také slová, ktoré možno priťvoriť podľa platných slovotvorných modelov. V danom kontexte slovo *vlhoba* pomohlo priliehavo zobrazit prírodný jav i náladu z neho a tak naplno vystihnúť autorov vyjadrovací zámer.

Slovo *vlhoba* nepokladáme teda za čudné, hoci je a azda aj zostane zriedkavým slovom. Preverili sme ho ako potrebnú slovníkovú jednotku: výraznú práve preto, že je situačne zriedkavá.

Gejza Horák

Glomerulus, glomerulum, glomerula, glomerul. — Vydavateľstvo Osveta, Martin: „Pri redigovaní odbornej lekárskej literatúry sa často dostávame s autormi do sporu o termín *glomerulus*. Spor je v tom, či je tento termín mužského rodu (*glomerulus*) alebo stredného rodu (*glomerulum*). V zahraničnej literatúre sa vyskytujú obidve podoby a rovnako je to aj v našej literatúre. V Anatomickom názvosloví [1962] sa uvádza ako správna podoba *glomerulus*. Ktorá podoba termínu je vlastne náležitá v latinčine a potom aj v slovenčine?“

Z bohatého súpisu zahraničnej i domácej literatúry, ktorým opytujúci vystrojili svoj list v snahe naznačiť vážnosť problému, vyberáme publikáciu *Anatomické názvoslovie*. Tam sa uvádza podoba *glomerulus* i *glomerulum* s významom, resp. ekvivalentom *klbko* (s. 288), pričom podoba na *-um* vytlačaná petitom (menší typ písma však značí diskrimináciu podoby na *-um* z hľadiska jazykovej správnosti) je z tzv. ženského názvoslovía, na ktoré sa pri zostavovaní slovenskej anatomickej nomenklatúry musel brať zreteľ (porov. predhovor, s. 8). Pri tzv. spornom termíne sú teda kodifikované dve podoby, čo je v zhode so stavom v cudzojazyčnej literatúre a čo sa potom zákonite prenáša aj do tvorby domácej odbornej literatúry. Otázku správnosti východiskového termínu treba teda po vydaní publikácie *Anatomické názvoslovie* pokladať za uzavretú. Treba k tomu pripomenúť, že zo slovotvorného hľadiska

vlastne nie je možné uvažovať o správnosti jednej či druhej podoby, pretože v latinčine jestvujú substantíva, ktoré majú v zadnom okruhu skupinu *-ul-* a môžu byť maskulína, ak sú zakončené na *-us* (*fasciculus, musculus, calculus*), alebo neutrá, ak sú zakončené na *-um* (*deverticulum, deridiculum, curriculum*).

Z hľadiska dynamiky odbornej slovnej zásoby je však zaujímavejšia než dvojaký gramatický rod tendencia adaptovať konkrétny termín, t. j. nielen ho mechanicky z latinčiny prevziať. V liste sa uvádza podoba *glomerul* a doložená je aj podoba *glomerula* (porov. Slovník cudzích slov, 1979, s. 329), ale tá v inom význame, ako má *glomerul* v lekárskej terminológii, pričom súvislosť s latinským *glomerulus*, resp. *glomerulum* je aj v tomto prípade nepochybná. Podobná adaptácia grécko-latinských termínov je bežná vo viacerých odboroch a veľmi často ju sprevádza zmena gramatického rodu oproti jazyku, z ktorého sa preberá, napr.: *antecoxale* neutr. — *antekoxála* fem., *mikrotrichium* neutr. — *mikrotrichia* fem., *pedicellus* mask. — *pedicel* mask.

Z hľadiska jazykovej kultúry podoby *glomerulus, glomerulum, glomerula, glomerul* nepredstavujú problém prvoradej dôležitosti, pretože ktorákoľvek z nich sa ľahko zaradi do slovenskej skloňovacej sústavy. Z terminologického hľadiska sa však vynára problém synonymie, ktorá je v terminológii zo známych príčin menej želaným alebo aj neželateľným javom. Nazdávame sa, že je v silách vydavateľstva tlmiť negatívne dôsledky synonymie preferovaním jednej zvolenej podoby konkrétneho termínu.

Ivan Masár

NAPÍSAI STE NĀM

O jazyku trochu inak

Naš článkom B. Kopolku *O jazyku* (Nedeľa, č. 7/1984), uverejnenom pod nadpisom *Ako nám zobák narástol?* aj vo Výbere č. 35/84, nemožno prejsť bez povšimnutia a istého pobúrenia. Hoci sa v celom článku ani raz nespomína jazykoveda a jazykovedci, je očividné, že ide o nich.

Na malom priestore je tu sústredených toľko nezmyselností, ale aj zloomyseľností a znevažovania našej jazykovedy a práce jazykovedcov, že je až zarážajúce a celý článok vzbudzuje dojem, že ho mohol napísať iba človek ignorujúci našu jazykovú skutočnosť. Treba vysloviť počudovanie, že ho redakcia časopisu Nedeľa uverejnila.

Rozhodol som sa ozvať na obranu nášho jazyka, jazykovedy a jazykovedcov, ktorých dielo je úctyhodné, a uvádzam niekoľko myšlienok ako odpoveď na inkriminovaný článok:

Slováci nemajú dva jazyky, ako píše autor článku, iba jeden jazyk, jeden spisovný jazyk, ibaže tento jazyk má niekoľko štýlov tak ako každý kultúrny jazyk vo svete.

Slovenský spisovný jazyk vyrástol z jazyka ľudu a s jazykom ľudu havzdory apriórnemu tvrdeniu autora splýva.

Aj slovenský národ rešpektuje svoje nárečia. Nárečie má svoju odpodstatnenosť i funkčné použitie, lež iba na pravom mieste, t. j. v rodine, v kruhu blízkych známych, ba niekedy sa jeho potreba javí aj v literatúre, filme a pod. a tam sa aj uplatňuje. Bolo by zaujímavé uviesť, ktoré národy rešpektujú a uznávajú nárečia {nárečové rozdiely} ako oficiálne formy verejných prejavov!

Vulgarizmy, barbarizmy, obdraté škaredé frázy a slovné spojenia ovplyvnené praktikami administratívneho štýlu, ktorý má korene ešte kdesi v germanizujúcej Bachovej ére, nie sú ozdobou spisovného jazyka, do verejného prejavu ani do administratívneho styku nepatria, a ak na túto skutočnosť redaktori a reportéri ľudí upozorňujú, robia dobre.

Každý, kto je dnes vo veku pod päťdesiat rokov a hovorí na verejnom fóre {a rozhlas a televízia je takýmto fórom na prvom mieste}, nemá právo hovoriť nespisovne, lebo už prešiel základnou školou, kde sa prakticky dovŕšuje jazykové vzdelanie v rodnej reči. Tým príslušníkom staršej generácie, ktorým sa nedostalo tohto vzdelania, nik nebráni vyjadrovať sa dialektom v akejkoľvek situácii.

Ako vieme, jazykovedci obyčajne netvoría nové výrazy, odborné názvy. Tvoria ich pracovníci najrozmanitejších odborov. Jazykovedci im len pomáhajú, radia, keď je to potrebné, aby to nové zodpovedalo duchu a systému slovenského jazyka. Jazykovedci neutvorili systém pravidiel, ktorý umožňuje tvorenie správnych nových výrazov, oni ho len opísali a rešpektujú ho, lebo tieto pravidlá vyplývajú z podstaty slovenčiny, z jej zákonitostí, ktoré sa po stáročia vyvíjali v reči slovenského ľudu.

Keby sa každý vyjadroval termínmi, aké si vymyslí, keby si každý uplatňoval svoje — čo by to bol za rečový galimatjáš? A kto a podľa akých kritérií by mal rozhodnúť, ktorý výraz by bol vhodný pre všetkých?

Komu visí slovenský spisovný jazyk nad hlavou ako farcha, nie je hoden používať ho. Spisovná slovenčina je dnes reč kultivovaná, vysoko vyspelá a má dosť príliehavých jazykových prostriedkov na jednoduché a zrozumiteľné vyjadrenie všetkého, čo prináša terajší život. Nikto sa nemusí zložiť a nadneseným spôsobom vyjadrovať, aby to znelo spisovne. Iba ak snobí.

Kto pracuje, robí aj chyby — a stáva sa, že sa niektoré nové slová neujmú. Ale to nie je tragédia. Ak porovnávame stav slovenského spisovného jazyka pred prevratom, za prvej republiky a dnes, zistíme nevídaný rozvoj. Nemalú zásluhu na tom majú naši jazykovedci a jazykoveda.

Ironizovať slovenský jazyk, jazykovedu a jazykovedcov, obviňovať ich z netolerantnosti je veľmi ľahké a možno i „záslužné“, ale autor článku by si mal uvedomiť, že je to znevažovanie a urážka.

Teodor Kaliský, Slovenská Ľupča

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 19, 1985, č. 2. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok vo febr. 1985. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985

Cena Kčs 3,—